

## Sumqayıt hadisələri 1988

### *Dövri mətbuat 2004-cü il*

#### Mündəricat

- ❖ Sumqayıt hadisələrindən 20 Yanvaradək ..... S. 2
- ❖ Dağlıq Qarabağ probleminin açarı kimdədir ?  
və yaxud ermənilərin və ermənipərəst qüvvələrin  
Azərbaycana qarşı apardıqları məkrli siyasətin iç üzü ..... S. 6
- ❖ Əvəz Mahmud Lələdağ. Fevral hadisələrini düşünürkən  
Erməni şivəni ..... S. 10
- ❖ Akif Əliyev. 1988-ci ildə ermənilərin Sumqayıtda  
baş tutmayan növbəti “genosidi” ..... S. 11
- ❖ Sumqayıt hadisələrini xatırlayarkən ..... S. 14
- ❖ Ərşad Əzimzadə. Ermənilər terrorizmin ən iyrənc  
formasından istifadə edirlər ..... S. 15
- ❖ Vəli Həbiboglu. Sumqayıt hadisələri ermənilər  
tərəfindən törədilmişdi ..... S. 18
- ❖ Sumqayıt: 26-29 fevral 1988-ci il. İlk şəhidlərimiz ..... S. 23
- ❖ Sumqayıt və Xocalı hadisələri şagirdlərin gözü ilə ..... S. 24
- ❖ 1988-ci il fevralın 27-29-da Sumqayıt şəhərində törədilmiş  
hadisələrdən 16 il keçir ..... S. 25
- ❖ Eyruz Məmmədov. Erməni təxribatı və yaxud Sumqayıt  
hadisələri haqqında bəzi fikir və mülahizələr ..... S. 26
- ❖ Səməd Hüseynoğlu. Sumqayıt hadisələri ermənilərin  
insanlığa qarşı cinayətidir ..... S. 31
- ❖ Təranə Hüseynova. Sumqayıt hadisəsi ..... S. 33

## Sumqayıt hadisələrindən 20 Yanvaradək

*Müsaibimiz 1988-ci il Sumqayıt və 1990-cı il Yanvar hadisələrinin tədqiqatçısı*

*Eyruz Məmmədovdur*

“Exo Sumqaita” qəzetinin baş redaktoru E.Məmmədov “Sumqayıtın əks-sədəsi” sənədli filmi, habelə Sumqayıt və 20 Yanvar hadisələrindən bəhs edən “28-dən 29-na keçən gecə” adlı kitabda toplanan sənədli-analitik araşdırmaları ilə geniş tamaşaçı və oxucu auditoriyasına tanışdır. Həmin filmə və kitabda öz əksini tapmayan bəzi məqamlara aydınlıq gətirmək məqsədilə onunla həmsöhbət olduq.

-Eyruz müəllim, sizi Sumqayıt və 20 Yanvar hadisələrini araşdırmaya nə vadar etdi?

-Öz xalqıma və qoynunda boya-başa çətdiğim, tərbiyə aldığım doğma şəhərimə olan məhəbbətim...Məlum olduğu kimi, ermənilərin və onların havadarlarının qabaqcadan düzüb-qoşduqları və həyata keçirdikləri Sumqayıt hadisələri çox məkrli və mənfur planın başlanğıcı idi. SSRİ-nin o vaxtki rəhbəri Mixail Qorbaçovun da möhkəm himayə etdiyi Moskvadakı və habelə xaricdəki güclü erməni lobbisinin nümayəndələri Dağlıq Qarabağ iddialarından əl çəkmirdilər. Nə qədər ki, Heydər Əliyev Moskvada rəhbər vəzifədə, Siyasi Bürodada idi, onlar cıncıqlarını da çıxarda bilmirdilər. Bilirdilər ki, mənasız söhbətdir. Yəni, Heydər Əliyev belə məkrli planların həyata keçməsinə imkan verməyəcək. Odur ki, onlar Heydər Əliyevi rəhbərlikdən uzaqlaşdırmaq üçün planlar cızırdılar və nəhayət, yelbeyin Mixail Qorbaçovu razı sala bildilər. Heydər Əliyev Moskvada bütün vəzifələrindən kənarlaşdırıldıqdan düz 25 gün sonra Dağlıq Qarabağ böhranı başladı. Bu məsələ ilə bağlı Mərkəzin Azərbaycana münasibətdə ədalətsiz mövqe tutması, erməniləri açıq-aşkar müdafiə etməsi siyasətinə qarşı respublikamızda etiraz mitingləri dalğası oldu. Akademik A.Aqanbekyanın “Humanite” qəzetindəki müsaibəsi, Şuşa ətrafındakı Topxana meşəsinin ermənilər tərəfindən qırılması, Dağlıq Qarabağda azərbaycanlıların yaşadıkları kəndlərə insan tələfatı ilə nəticələnən silahlı basqınların intensiv xarakter alması, nəhayət, Ermənistandakı soydaşlarımızın sonuncu partiyasının da vəhşicəsinə deportasiyası vəziyyəti kritik həddə çatdırdı. Düşmən tərəfin başbilənləri bundan da yararlanmağı qərara aldılar. Sumqayıtda milli zəmində igtışaşlar törədib onları lentə aldılar və dərhal oranın aparıcı telekanallarına ötürərək aləmə car çəkdilər, bəs azərbaycanlılar başı bəlalar çəkmiş günahsız erməniləri qırırlar...Bu da fakt...

Bəli, o vaxt düşmənlərimiz Azərbaycan xalqını beynəlxalq aləmdə rüsvay etmək üçün hər cür alçaqlığa əl atdılar. Öz vəhşi əməllərini çox ustalıqla azərbaycanlıların üstünə ataraq xalqımızın imicinə böyük zərbələr vura bildilər. Dünya xalqları Azərbaycanda gedən proseslərdən, Sumqayıt hadisələrinin mahiyyətindən xəbərsiz idi. Hamı ermənilərə göz yaşı axıdır, bizi lənətləyirdi. Belə bir vəziyyətdə dayanıb durmaq mümkün deyildi. Odur ki, mərhum dostum tanınmış kinorejissor Davud İmanovla Sumqayıt və 20 Yanvar hadisələrinin izinə düşməyi qərara aldım.

-Kommunist Partiyasının hakimiyyətdə olduğu, necə deyərlər, qılıncının qabağı da, dalı da kəsdiyi bir vaxtda film çəkib dövlətin siyasətini və konkret rəhbərlərini ifşa etmək ideyasını gerçəkləşdirmək çətin və təhlükəli deyildimi ?

Sumqayıt şəhər Səməd Vurğun adına  
MƏRKƏZİ KİTABXANA

---

-Dogrudur. Amma bu barədə heç fikirləşməmişdik. Onu da qeyd edim ki, təşəbbüsümüz Azərbaycan Kommunist Partiyası Mərkəzi Komitəsi tərəfindən qəti etirazla səbəb oldu. Yerli partiya məmurları bu haqda artıq onlara məlumat vermişdilər. Azərbaycan Dövlət Televiziyasının və “Azərbaycanfilm”-in o vaxtkı rəhbərləri bizə kömək etməkdən qəti imtina etdilər. Lakin dünya təkcə fani insanlardan ibarət deyil. Yaxşı adamlar da çoxdur. Tanınmış kinorejissor, çox hörmət bəslədiyim Rasim Ocaqov o vaxtlar “Ocaq” kinostudiyası yaratmışdı. Biz onun xətti ilə planlaşdırdığımız filmin çəkilişinə başladıq. Çəkilişləri əsasən Moskvada, Sank-Peterburqda, Ukraynada, Rusiyanın Budyonovsk şəhərində və Bakıda aparırdıq.

- İstərdik filmə düşməyən bəzi məqamlara toxunasınız...

-Dağlıq Qarabağ haqqında çox danışılıb, az yazılıb. Bununla belə, bir məqama toxunmaq istərdim. Sovet İttifaqı Kommunist Partiyası Mərkəzi Komitəsinin katibi, Siyasi Büronun üzvü, “yenidənqurma”nın baş memarı sayılan Aleksandr Yakovlevdən müsahibə alanda o dedi ki, Aqanbekyan Fransa səfərindən xeyli əvvəl M. Qorbaçovun yanında olmuş, onun köməkçisi G. Şahnazarovla birlikdə Qarabağın Azərbaycandan alınub Ermənistanla verilməsi təklifini irəli sürmüşdülər. Qorbaçov Aganbekyana dəstək vermiş və Fransada çıxış etməsini tövsiyə etmişdir. Yəni, demək istəyirəm ki, bu üzdənirəq akademik Parisdə öz təşəbbüsü ilə çıxış etməmişdir.

İkinci bir məqama toxunmaq istərdim . Qorbaçov ermənilərin məkrli planlarını həyata keçirmək üçün Mərkəzi Komitənin katiblərini, Razumovskini Bakıya, Dolgixi Yerevana, Demişevi Xankəndinə göndərmişdi. Onun əsas məqsədi yerlərdə ictimai rəyi öyrənmək idi. Azərbaycan xalqının dəmir iradəsini görəndə isə məkrli planlar həyata keçirilməyə başladı. Sumqayıt hadisələri törədildi, 20 Yanvarda Bakıda qan axıdıldı.

-1988-ci ildə nəşr olunan qəzet və jurnalları vərəqləsək belə bir fikrin şahidi oluruq ki, sovet qoşunları Sumqayıta bir saat gecikmişdir. Bu dogrudurmu ?

- Xeyr. Düz deyil. Sovet qoşunları hadisələrdən qabaq Sumqayıtda dislokasiya olunmuşdular. Hadisələrin gərginləşdiyi bir zamanda onlar qəsdən müşahidəçi rolunda çıxış etdilər. Məqsəd Sumqayıtda qan tökmək, bütün dünyada azərbaycanlılar haqqında vəhşi, başkəsən obrazı yaratmaq idi. Açıqını deyim ki, onlar buna nail oldular. SSRİ-nin sabiq müdafiə naziri, Siyasi Büronun üzvü D. Yazovdan soruşanda ki, “nə üçün qoşunlar hadisələrə müdaxilə etmədilər?” O belə cavab verdi : -Biz Qorbaçovun əmrini gözləyirdik. Ali Baş Komandanın əmri olmadan müdafiə naziri müstəqil qərar çıxara bilməzdi.

Eyni ssenari Bakıda da baş verdi. D.Yazov həmin günləri xatırlayaraq qeyd etdi ki, yanvar ayının 19-da, səhər saat 11-də Qorbaçov mənə yanına çağırdı. Mən onun kabinetinə daxil olanda SSRİ Dövlət Təhlükəsizlik Komitəsinin sədri V.Kryuçkovu, SSRİ Daxili İşlər naziri V.Bakatini orada gördüm. Qorbaçov dedi ki, Primakov mənə zəng vurmuşdu. Deyir ki, Bakıda vəziyyət gərginləşib, mövcud hakimiyyəti devirmək istəyirlər. Təcili Bakıya uçun və mövcud vəziyyət barədə mənə məlumat verin. Mən, Bakatın və Kryuçkovun birinci müavini Bobkov Bakıya uçduq. Sumqayıtın

yaxınlığında yerləşən Nasoslu (indiki H.Z.Tağıyev qəsəbəsi – müəllif ) qəsəbəsindəki aerodroma endik. Oradan birbaşa Bakıya, Mərkəzi Komitəyə gəldik. Vəzirovun kabinetində Primakov, Mərkəzi Komitənin katibi Girenko və digər məsul şəxslər var idi.

Sumqayıt şəhər Səməd Vurğun adına  
MƏRKƏZİ KİTABXANA

---

Göstərişləri Primakov verirdi. Hadisələr isə saatbasaat gərginləşirdi. Axşamçağı Qorbaçovla telefon əlaqəsi saxladıq, ona hərtərəfli məlumat verdik. O məni dinləyib Bakıya qoşun yeritməyi əmr etdi. Qoşunların vəhşilikləri isə hamıya məlumdur.

-“Sumqayıtın əks-sədası-2” sənədli filmini çəkmək üçün siz bir ilə yaxın Moskvada olmusunuz. Çəkilişlərə maneçilik törədildimi ?

-Çəkilişlərə hər cür maneçilik törətmək istəyirdilər. Moskvada Azərbaycan səfirliyində yerləşən mehmanxanada qaldığımız otaqda Rusiyanın əks-kəşfiyyat orqanı tərəfindən axtarış aparıldı, kasetləri müsadirə etmək istəyirdilər. Biz işimizi əvvəlcədən ehtiyatlı tutmuşduq. Kasetlərin nüsxələrini çoxaltdıq. Orijinaları isə mən özümlə götürüb Moskvada yaşayan bacımğildə gizlətdim. Moskvada maşın kirayə etmişdik. Onun sürücüsünü tutdular, guya sərxoş halda maşın idarə edirmiş. Videokameramızı oğurladılar. Hər yana xəbər etdik, xeyri olmadı. Nə yaxşı ki, qeyrətli insanlar varmış. Moskvada yaşayan bir azərbaycanlı biznesmenin çəkilişlərimiz haqda xəbəri var idi, bu hadisənin şahidi olanda bizə öz kamerasını verdi. Çəkilişlərimizi davam etdirdik. İstəyimizə az-çox nail olduq. Kasetləri Bakıya gizli yolla göndərdik. Aeroportda isə çantalarımızda olan bütün kasetləri müsadirə etdilər.

İkinci bir məqama toxunmaq istərdim. Kryuçkovun müsahibəsi bizi heyratə gətirdi. Öncə onu deyim ki, o, bizə müsahibə vermək istəmirdi. Bizə dedi ki, “sizin ölkə xəritədə noxud“ boydadır, mən isə belə ölkəyə müsahibə vermirəm.” Onun nalayiq sözləri bizə yaman toxunmuşdu. Rəhmətlik Davud İmanovun inadkarlığı olmasaydı, yəqin ki, müsahibəni ala bilməyəcəkdik. Nə isə... Bu, ayrı söhbətin mövzudur. Kryuçkov dedi ki, Qarabağın faciəsi hələ qabaqdadır. Ermənilər sizin 20 faiz torpaqlarınızı işğal edəcəklər. Məqsəd isə Dağlıq Qarabağın statusu haqda siyasi alver etməkdir. Düzü, ona inanmadıq. Çünki, həmin vaxt ancaq Şuşa və Laçın işğal olunmuşdu. Həyat onun dediklərini bir ildən sonra sübuta yetirdi. Deməli, ssenarilər əvvəlcədən hazırlanmışdı.

-Belə çıxır ki, Dağlıq Qarabağ çətin bir düyünə düşmüşdür.

- Rusiya Dövlət Dumasının komitə sədri Raqozin müsahibə verəndə bildirdi ki, Qarabağ probleminin açarını Moskvada axtarmaq lazımdır. Həqiqətən də, SSRİ rəhbərliyi istəsəydi bu problemin qabarmasına, dərinləşməsinə imkan verməzdi.

-Siz “Sumqayıtın əks-sədası” filminin birinci hissəsində mərhum Prezidentimiz Heydər Əliyevi də çəkmişdiniz. Bu kimin təşəbbüsü idi ?

- Bəzi qəzetlərdə Heydər Əliyevin guya Naxçıvanda müsahibə verdiyini yazırlar. Lakin biz onu 1990-cı ilin yayında, Moskvada yaşadığı evin həyətində çəkmişik. Heç kimin sifarişi və yaxud xahişi olmayıb. Öz təşəbbüsümüz idi. Moskvada olarkən onun müsahibə verməsinə maneçilik törədən qüvvələr də var idi. Bizə hədə-qorxu gəlirdilər, təzyiq göstərirdilər. Biz isə inadımızdan dönmədik. Yaxşı bilirdik ki, bu şəxsiyyəti biz mütləq lentə almalıyıq. Onun hər bir sözü bizim üçün qiymətli və əhəmiyyətlidir.

Milli liderimiz Heydər Əliyev bizimlə görüşəndə dedi ki, “Siz Azərbaycandan ilk jurnalistsiniz ki, məndən müsahibə götürməyə gəlibsiniz. Qorxmursunuz?” Davud yarızarafat, yarıgerçək cavab verdi ki, biz Sizə, Sizin nüfuzunuza arxayın olmasaydıq, Moskvaya gəlməzdik.

Sumqayıt şəhər Səməd Vurğun adına  
MƏRKƏZİ KİTABXANA

---

-Həmin vaxtlar Rusiyanın bir çox kütləvi informasiya vasitələri antiazərbaycan mövqeyi tuturdular. Bu, problem yaratmırdı ki ?

-Yaradırdı. Bir çox insanlar bizə müsahibə verməkdən imtina edirdilər. Ümumiyyətlə, Rusiya mətbuatında Azərbaycanın xeyrinə yazılan hər bir kəlmə kəskin tənqid atəşinə tutulurdu. Bir misal çəkim. ORT-nin informasiya proqramının redaktoru işləmiş Anfiserov öz karyerası ilə bağlı bir hadisə danışdı. O, Qarabağda olmuş, maraqlı materiallar toplamışdı. Moskvada onun “Şuşanın bir günü” 10 dəqiqəlik sənədli filmi ORT-də ekrana çıxdı. Filmdə ermənilərin ədalətsiz torpaq iddialarından söhbət açılırdı. Bu, telekanalda çalışan ermənipərəst qüvvələrin kəskin etirazına səbəb oldu. Bir neçə dəqiqədən sonra bədnam Nuykin ekrana çıxıb Azərbaycan xalqının ünvanına hədyanlar danışaraq Anfiserovun “ Şuşanın bir günü ” sənədli filmi “alt-üst” etdi. Anfiserov söhbətində deyirdi ki, “efirdə Nuykinin çıxışı yox idi. Deməli, bunu təşkil etmişdilər. Düzü, buna əhəmiyyət vermədim. Ertəsi günü işə gələndə tutduğum vəzifədən azad olunmağım haqqında ORT prezidentinin əmrini mənə göstərdilər. Düzü, heç nə anlamadım. Birbaşa kanalın rəhbəri Yeqor Yakovlevin (“ Moskovskie novosti” qəzetinin keçmiş baş redaktoru) yanına getdim. O, mənə çox soyuq qarşılıq və birbaşa mətləbə keçib dedi: “Sənin filmin sənət baxımından yüksək peşəkarlıqla çəkilib. Sözü yoxdur. Siyasi baxımdan isə qərəzli və birtərəflidir. Səninlə bundan sonra işləyə bilmərik”. Həmin vaxtlar ORT-də erməni kadrları üstünlük təşkil edirdilər və onların sözləri ilə rəhbərlik həmişə hesablaşırdı. Belə hadisələr Moskvada çox olmuşdu.

-Eşitdiyimizə görə, həmin vaxtlar sizin çəkdiyiniz hər bir lenti xarici jurnalistlər almaq istəyirmişlər. Bu doğrudurmu ?

-Doğrudur. Sov. İKP katibi, Siyasi Büronun üzvü Y.Liqaçovdan və SSRİ Təhlükəsizlik Komitəsinin sabiq sədri V.Kryuçkovdan çox çətinliklə müsahibə aldım. Bunu eşidən yapon jurnalistləri həmin lentləri satmağı bizdən xahiş etdilər. Biz imtina etdik. Axşam onlar səfirlikdə yerləşən mehmanxanaya gəldilər və kaset üçün 5 min Amerika dolları təklif etdilər. Ayrılanda dedilər ki, hər iki müsahibəyə 10 min dollar veririk, razılaşın. Biz onlara “yox!” deyib, yola saldıq. Biz həmin filmi çəkəndə onun maddi tərəfini fikirləşmirdik. Bununla belə, film geniş ekranlara çıxandan sonra dövlət filmin kinorejissoru, mərhum Davud İmanova 140 min, ssenari müəllifi kimi mənə 90 min, operator Elçin Quliyevə isə 60min manat qonorar verdi. Əsas odur ki, biz bu filmdə Sumqayıt və 20 Yanvar hadisələrində olan bəzi mətləblərə aydınlıq gətirə bildik. Ən böyük mükafatımız da elə budur.

“Xalq qazeti” 14 yanvar 2004

## **Dağlıq Qarabağ probleminin açarı kimdədir ?**

### **və yaxud ermənilərin və ermənipərəst qüvvələrin Azərbaycana qarşı apardıqları məkrli siyasətin iç üzü**

“Exo Sumqayıta” qəzetinin baş redaktoru Eyruz Məmmədovun “Xalq qəzeti”ndə dərc olunmuş müsahibəsini ixtisarla sizin ixtiyarınıza veririk. Müəllif 1988-ci il Sumqayıtda baş verən fevral və 1990-cı il 20 yanvar Bakı hadisələrinin tədqiqatçısıdır. Onun apardığı araşdırmalar nəticəsində “Sumqayıtın əks-sədası” sənədli filmi geniş tamaşaçı auditoriyasının ixtiyarına verilmişdir. “28-dən 29-na keçən gecə” adlı sənədli-analitik kitab da Sumqayıt və 20 yanvara həsr olunmuşdur. Bu gün filmdə və kitabda öz əksini tapmayan bəzi məqamlara toxunmaq üçün ona bir neçə sualla müraciət etmək qərarına gəldik.

-Eyruz müəllim, Sizi Sumqayıt və 20 yanvar hadisələrini araşdırmağa nə vadar etdi?

-Mən öz xalqımı sevdiyim qədər, boya-başa çətdiyim və tərbiyə aldığım Sumqayıt şəhərini də bir o qədər sevirəm. Və onun ünvanına deyilən hər hansı haqsız bir söz mənim qəlbimə toxunur. Cavabsız buraxmağı isə özümə təhqir sayıram. Təhqir olunmaq isə istəmirəm. Məhz buna görə də mərhum dostum, tanınmış kinorejissor Davud İmanovla Sumqayıt və 20 yanvar hadisələrinin izinə düşməyi qərara aldım.

-Kommunist partiyasının tüğyan etdiyi bir dövrdə film çəkmək ideyasını gerçəkləşdirmək asan idi?

-Xeyr. Onu da qeyd edim ki, bu təşəbbüsümüz Azərbaycan Kommunist Partiyası Mərkəzi Komitəsi tərəfindən qəti etiraza səbəb oldu.

Yerli partiya məmurları bu haqda artıq onlara məlumat vermişdilər. Azərbaycan Dövlət Televiziyasının və “Azərbaycanfilm”in o vaxtkı rəhbərliyi bizə kömək etməkdən qəti şəkildə imtina etdilər. Lakin dünya təkcə fani insanlardan ibarət deyil. Yaxşı adamlar da coxdur. Tanınmış kinorejissor, çox hörmət bəslədiyim Rasim Ocaqov o vaxtlar “Ocaq” kinostudiyası yaratmışdı. Biz onun xətti ilə planlaşdırdığımız filmin çəkilişinə başladım. Çəkilişlər əsasən Moskvada, Sank-Peterburqda, Ukraynada, Rusiyanın Budyonnovsk şəhərində və Bakıda aparıldı.

-İstərdik filmə düşməyən bəzi məqamlara toxunasınız...

- Dağlıq Qarabağla bağlı çox danışılıb, çox yazılıb. Bununla belə, bir məqama toxunmaq istərdim. Sovet İttifaqı Kommunist Partiyası Mərkəzi Komitəsinin katibi, Siyasi Büronun üzvü, ”yenidənqurma”nın baş memarı sayılan Aleksandr Yakovlevdən müsahibə alanda o qeyd etdi ki, Ağanbekyan Fransa səfərindən xeyli əvvəl M.Qorbaçovun yanında olmuş, onun köməkçisi G.Şahnazarovla birlikdə Qarabağın Azərbaycandan alınub Ermənistanı verilməsi təklifini irəli

sürmüşdülər. Qorbaçov Ağanbekyana dəstək vermiş və Fransada çıxış etməsini tövsiyə etmişdir. Yəni, demək istəyirəm, bu üzdənirəq akademik Parisdə öz təşəbbüsü ilə çıxış etməmişdir.

Sumqayıt şəhər Səməd Vurğun adına  
MƏRKƏZİ KİTABXANA

---

İkinci bir məqama toxunmaq istərdim. Qorbaçov ermənilərin məkrli planlarını həyata keçirmək üçün Mərkəzi Komitənin katiblərini, Razumovskini Bakıya, Dolgixi Yerevana, Demiçevi Xankəndinə göndərmişdi. Onun əsas məqsədi yerlərdə ictimai rəyi öyrənmək idi. Azərbaycan xalqının dəmir iradəsini görəndə isə məkrli planlar həyata keçirməyə başladı. Sumqayıt hadisələri törədildi, sonra isə 20 yanvarda Bakıda qan axıdıldı.

-1988-ci ildə nəşr olunan kütləvi informasiya vasitələrini vərəqləsək belə bir fikrin şahidi oluruq ki, sovet qoşunları Sumqayıta bir saat gecikmişdir. Bu doğrudurmu ?

-Xeyr. Bu haqda da çox yazılıb. Sovet qoşunları hadisələrdən qabaq Sumqayıtda dislokasiya olunmuşdular. Hadisələlərin gərginləşdiyi bir zamanda onlar müdaxilə etmək əvəzinə, müşahidəçi rolunda çıxış etdilər. Məqsəd Sumqayıtda qan tökmək, bütün dünyada azərbaycanlılar haqqında vəhşi, başkəsən obrazı yaratmaq idi. Açıgını deyim ki, onlar buna nail oldular. SSRİ-nin sabiq müdafiə naziri, Siyasi Büronun üzvü D.Yazovdan soruşanda ki, “nə üçün qoşunlar hadisələrə müdaxilə etmədilər.?” O, suala belə cavab verdi ki, biz Qorbaçovun əmrini gözləyirdik.

-Baş Komandanın əmri olmadan müdafiə naziri müstəqil qərar çıxara bilməzdi.

Eyni ssenari Bakıda da baş verdi. Yazov həmin günləri xatırlayaraq qeyd etdi

ki, yanvar ayının 19-da, səhər saat 11-də Qorbaçov məni yanına çağirdi. Mən onun kabinetinə daxil olanda SSRİ Dövlət Təhlükəsizlik Komitəsinin sədri V.Krüçkovu, SSRİ Daxili İşlər naziri V.Bakatini orada gördüm. Qorbaçov dedi ki, Primakov mənə zəng vurmuşdu. Deyir ki, Bakıda vəziyyət gərginləşib, mövcud hakimiyyəti devirmək istəyirlər. Təcili üçün Bakıya və mövcud vəziyyət barədə mənə məlumat verin. Mən, Bakatın və Krüçkovun birinci müavini Bobkov Bakıya uçduq. Sumqayıtın yaxınlığında yerləşən Nasoslu (indiki H.Z.Tağıyev qəsəbəsi-müəllif ) qəsəbəsidəki aerodroma endik. Ordan birbaşa Bakıya, Mərkəzi Komitəyə gəldik. Vəzirovun kabinetində Primakov, Mərkəzi Komitənin katibi Girenko və digər məsul şəxslər var idi. Göstərişləri Primakov verirdi. Hadisələr isə saatbasaat gərginləşirdi. Axşamçağı Qorbaçovla telefon əlaqəsi saxladıq, ona hərtərəfli məlumat verdik. O məni dinləyib Bakıya qoşun yeritməyi əmr etdi. ”Qoşunların törətdikləri isə hamıya məlumdur. Bu haqda danışib vaxtınızı almaq istəmirəm.

-Eyruz müəllim, ”Sumqayıtın əks-sədası-2” sənədli filmini çəkmək üçün Siz bir ilə yaxın Moskvada olmusunuz. Sizi təəccübləndirən və heyretə gətirən nə olmuşdur.

-Çox şey. Birinci, bizim çəkilişlərimizə hər cür maneçilik törətmək istəyirdilər. Moskvada Azərbaycan səfirliyində yerləşən mehmanxanada qaldığımız otaqda Rusiyanın əks-kəşfiyyat orqanı tərəfindən axtarış aparıldı, kasetləri müsadirə etmək istəyirdilər. Biz işimizi əvvəlcədən ehtiyatlı tutmuşduq. Kasetlərin nüsxələrini çoxaltdıq. Orijinalları isə özümlə götürüb Moskvada yaşayan bacımğıldə gizlətdim. Moskvada maşın kirayə etmişdik. Onun sürücüsünü tutdular, guya sərxoş halda maşın idarə edirmiş. Videokameramızı ogurladılar. Hər yana xəbər etdik, xeyri olmadı. Nə yaxşı ki,

gözəl insanlar varmış. Moskvada yaşayan bir azərbaycanlı biznesmenin çəkilişlərimiz haqda xəbəri var idi, bu hadisənin şahidi olanda bizə öz kamerasını gətirib verdi. Çəkilişlərimizi davam etdirdik. İstəyimizə az-çox nail olduq. Kasetləri Bakıya gizli yolla göndərdik. Aeroportda isə çantalarımızda olan bütün kasetləri müsadirə etdilər. İkinci bir məqama toxunmaq istərdim. Kruçkovun müsahibəsi

Sumqayıt şəhər Səməd Vurğun adına  
MƏRKƏZİ KİTABXANA

---

bizi heyratə gətirdi. Öncə onu deyim ki, o, bizə müsahibə vermək istəmirdi. Bizə dedi ki, “Sizin ölkə xəritədə noxud boydadır, mən isə belə ölkələrə müsahibə vermərəm”. Onun bu layiqsiz sözləri bizə yaman toxunmuşdu. Rəhmətlik Davud İmanovun inadkarlığı olmasa idi, yəqin ki, müsahibəni ala bilməyəcəkdik. Nə isə. Bu ayrı söhbətin mövzudur. Kruçkov dedi ki, Qarabağın faciəsi hələ qabaqdadır. Ermənilər sizin 20 faizi torpaqlarınızı işğal edəcəklər. Məqsəd isə Dağlıq Qarabağın statusu haqda siyasi alver etməkdir. Düzü, ona inanmadıq. Çünki həmin vaxt ancaq Şuşa və Laçın işğal olunmuşdu. Həyat onun dediklərini bir ildən sonra sübuta yetirdi. Deməli, ssenarilər əvvəlcədən tutulmuşdu.

-Belə çıxır ki, Qarabağ çətin bir düyünə düşmüşdür. Bəs Qarabağın açarı kimdədir?

-Rusiya Dövlət Dumasının komitə sədri Roqozinlə apardığımız müsahibədən belə məlum olur ki, Qarabağın problemini Moskvada axtarmaq lazımdır. Fikir verin. Keçən ilin ortalarında Azərbaycana səfər etmiş NATO-nun Baş katibi Milli Məclisdəki çıxışında demişdir ki, NATO Qarabağ probleminin həll olunmasında iştirak etməyəcək. Bu Rusiyanın problemidir. Bunu Moskva ilə həll etməyinizin vaxtı çatıb. Bu sözləri eşidəndə 12 il bundan əvvəl Raqozinin dedikləri yadıma düşdü. Deməli, Qarabağın açarı Moskvadadır. Moskvanın siyasəti isə ikili standartlardan ibarətdir.

-Siz “Sumqayıtın əks-sədası” filminin birinci hissəsində eks-prezident Heydər Əliyevi də çəkmişdiniz, bu kimin təşəbbüsü idi?

-Yaxşı sualdır. Bu məsələyə də aydınlıq gətirmək istəyirəm. Bəzi mətbuatda onun Naxçıvanda müsahibə verdiyini deyirlər. Bu yalandır. Biz onu 1990-cı ilin yayında, Moskvada yaşadığı evin həyətində çəkmişik. Heç kimin sifarişi və yaxud xahişi olmayıb. Öz təşəbbüsümüz idi. Moskvada olarkən onun müsahibə verməsinə maneçilik törədən qüvvələr də var idi. Bizə hədə-qorxu gəlirdilər, təzyiq göstərirdilər. Biz isə inadımızdan dönmədik. Mərhum dostum Davud İmanov dedi ki, bu şəxsiyyəti biz mütləq lentə almalıyıq. Onun hər bir sözü bizim üçün qiymətli və əhəmiyyətlidir.

Mərhum Heydər Əliyev bizimlə görüşəndə dedi ki, ”Siz Azərbaycandan ilk jurnalistsiniz ki, məndən müsahibə götürməyə gəlibsiniz. Qorxmursunuz? ” Davud yarızarafat, yarıgerçək cavab verdi ki, biz sizə, sizin nüfuzunuza arxayın olmasaydıq Moskvaya gəlməzdik.

-Həmin vaxtlar Rusiyanın bir çox kütləvi informasiya vasitələri anti-Azərbaycan mövqeyi tuturdular, bu sizə problem yaratmırdı ki?

-Yaradırdı. Bir çox insanlar bizə müsahibə verməkdən imtina edirdilər. Ümumiyyətlə, Rusiya mətbuatında Azərbaycanın xeyrinə yazılan hər bir kəlmə kəskin tənqid atəşinə tutulurdu. Bir misal çəkim. ORT-nin informasiya proqramının redaktoru işləmiş Anfiserov öz karyerası ilə bağlı bir hadisə danışdı. O, Qarabağda olmuş, maraqlı materiallar toplamışdı. Moskvada onun “Şuşanın bir günü ” adlı 10 dəqiqəlik sənədli filmi ORT-də ekrana çıxdı. Filmdə ermənilərin ədalətsiz torpaq iddiasından söhbət açılırdı. Bu telekanalda çalışan ermənipərəst qüvvələrin kəskin etirazına səbəb oldu. Bir neçə



dəqiqədən sonra bədnam Nuykin ekrana çıxıb Azərbaycan xalqının ünvanına haqsız tənqidlər irəli surdü, Anfiserovun “ Şuşanın bir günü ” sənədli filmini alt-üst etdi. Anfiserov söhbətində deyirdi ki, efirdə Nuykinin çıxışı yox idi. Deməli, bunu təşkil etmişdilər. Düzü, buna əhəmiyyət vermədim. Ertəsi gün işə gələndə mənim tutduğum vəzifədən azad olunmağım haqqında ORT-nin prezidentinin əmrini mənə göstərdilər. Düzü, heç nə anlamadım. Birbaşa kanalın rəhbəri Yeqor Yakovlevin (“Moskovskiyə

Sumqayıt şəhər Səməd Vurğun adına  
MƏRKƏZİ KİTABXANA

---

novosti” qəzetinin keçmiş Baş redaktoru-müəllif ) yanına getdim. O, məni çox soyuq qarşıladı və birbaşa mətləbə keçib dedi: sənin filmin sənət baxımından yüksək peşəkarlıqla çəkilib. Sözüm yoxdur. Siyasi baxımdan isə qərəzli və birtərəflidir. Səninlə bundan sonra işləyə bilmərik. ”Həmin vaxtlar ORT-də erməni kadrları üstünlük təşkil edirdilər və onların sözləri ilə rəhbərlik həmişə hesablaşırdı. Belə hadisələr Moskvada çox olmuşdu.

-Eşitdiyimə görə, həmin vaxtlar sizin çəkdiyiniz hər bir lenti xarici jurnalistlər almaq istəyirləmiş, bu doğrudurmu ?

-Doğrudur. Çox çətinliklə SOV.İKP-nin katibi, Siyasi Büronun üzvü Y.Liqaçovdan və SSRİ Təhlükəsizlik Komitəsinin sabiq sədri V.Kruçkovdan müsahibə aldım. Bunu eşidən yapon jurnalistləri həmin lentləri satmağı bizdən xahiş etdilər. Biz imtina etdik. Axşam onlar səfirlikdə yerləşən mehmanxanaya gəldilər və kaset üçün 5 min Amerika dolları təklif etdilər, biz etiraz etdik. Ayrılanda dedilər ki, hər iki müsahibəyə 10 min dollar veririk, razılaşın. Biz onlara “yox” deyib, qonaqpərvərliklə, naümid şəkildə yola saldıq. Biz həmin filmi çəkəndə onun maddi tərəfini fikirləşməmişdik. Bununla belə, film geniş ekranlara çıxandan sonra dövlət filmin kinorejissoru, mərhum Davud İmanova 140 min, ssenari müəllifi kimi mənə 90 min, operator Elçin Quliyevə isə 60 min manat qonorar verdi.

Bununla belə, təəssüflənmişdik. Başlıcası, istəyimizə nail ola bildik. Sumqayıt və 20 yanvar hadisələrində olan bəzi mətləblərə aydınlıq gətirə bildik. Bütün bunlar xalqımız tərəfindən hörmətlə qarşılandı. Ən böyük mükafatımız isə elə budur.

“Azərbaycan müəllimi”

18 yanvar 2004

## **Fevral hadisələrini düşünürkən**

### **Erməni şivəni**

1988-ci il fevral ayının 27-də əvvəlcədən hazırlanmış plan əsasında daşnak Eduard Qriqoryan və başqa ermənilər tərəfindən Sumqayıtda həyata keçirilən terror aktı dünyaya bəllidir. Özləri 26 nəfər erməniyi öldürərək bu cinayəti Azərbaycan xalqının adına çıxdılar. Bu iğtişaya əvvəlcədən hazırlaşan “Daşnaksütyun” partiyasının üzvləri əmanət kassalarında olan pullarını bir-iki ay əvvəl çıxartmışdılar. Eyni zamanda şəhərdə ermənilərin əli ilə qətlə yetirilənlər nə maddi, nə sosial cəhətdən böyük nüfuza malik deyildilər. Belə adamların öldürülməsi ona görə lazım idi ki, onlar erməni mənafeyini güdən “Krunk” cəmiyyətinə üzv yazılmamışdılar. Bunu faktlar da sübut edir. 65 yaşlı E.Qriqoryan, 1926-cı ildə anadan olmuş A.Qambaryan, 75 yaşlı F.Mikuryan, N.Danilyan məhz belələrindəndir. Məgər onlar bu cür iğtişaq törədə bilirdilərmi? Əsla yox. Ermənilərin Sumqayıtda törətdikləri iğtişaq qısa bir zamanda bütün dünyaya çatdırıldı. Guya cəfəkeş, məzlum erməniləri Sumqayıtda müsəlmanlar vəhşicəsinə qırırlar. 26 nəfəri şişirdib yüzlərlə günahsız erməninin qanının tökülməsi barədə hay-küy qaldırdılar. Azərbaycanlıları vəhşi kimi qələmə verdilər. Guya onlar erməni uşağının başını kəsib futbol oynayıblar. Hamilə qadınların qarınlarını cırıb, körpələri məhv ediblər. Halbuki belə hərəkətləri ən çox ermənilər özləri törədiblər. 1918-ci ildə Andronik Uzanyanın quldur dəstəsi Zəngəzurda vəhşiliklər törətmişdir. Tat kəndinin əhalisini qəddarlıqla qıraraq, 70 körpəni nizəyə taxıb yol kənarına düzmüşdür. 1987-ci ildə 83 nəfər məktəbli azərbaycanlı balasını boru içərisinə doldurub hər iki ucunu qaynaq etdirmişlər. Məgər bunlar vəhşilik deyilmi?

Ermənilər öz törətdikləri hadisələri videolentə alıb xarici ölkələrdə yaşayan ermənilərə çatdırıblar. İğtişaqdan 5 gün sonra Xankəndində ”Sumqayıt...Genosid qurbanları” adlı abidə ucaldıblar. Ermənilər hər vasitə ilə törətdikləri hadisəni özlərinə qarşı genosid kimi qiymətləndirməyə çalışırlar. Bundan başqa onlar Ermənistan “Bilik” cəmiyyətinin xətti ilə “Sumqayıt...genosid...qlasnost” adlı bir neçə dildə kitab nəşr edib dünya xalqlarına çatdırıblar. 50 min tirajla buraxılan həmin kitabın vəsaiti də bizim hesabımıza olmuşdur. Sumqayıtdan rahatlıqla köçüb gedən ermənilərə kömək məqsədilə respublika Nazirlər Soveti 1989-cu ildə özünün 65 nömrəli sərəncamı ilə onların hesabına 364 min manat vəsait köçürmüşdür. Deməli, heç bir günahımız olmadığı halda biz onlara pul da vermişik. Bir çoxları bu iğtişaqlarda özümüzü təqsirləndiriblər. Hətta həmin hadisələrə siyasi qiymət belə verilməmişdir. Gec də olsa, Sumqayıtda baş verən həmin iğtişaqlara siyasi qiymət verilməlidir.

**Əvəz Mahmud Lələdağ**

Sumqayıt şəhər Səməd Vurğun adına  
MƏRKƏZİ KİTABXANA

---

## 1988-ci ildə ermənilərin Sumqayıtda baş tutmayan növbəti “genosidi”

Düz 16 ildir ki, “Sumqayıt hadisələri” ilə bizə vurulmuş ağır zərbənin təsirindən qurtara bilmirik. İllər keçdikcə bu hadisələrin görünməyən tərəfləri də aydınlaşır. O günlərə qayıtdıqca adamı ağrıdan ən dəhşətli faciə o idi ki, fərsiz, buyruq qulu olan respublika rəhbərləri, hüquq mühafizə orqanlarının işçiləri namuslu, qeyrətli, bir çox hadisələrdən heç baş çıxarmayan sumqayıtlıları ləkələməkdən çəkinmirdilər. Halbuki faciəli günlərdə məhz sumqayıtlıların səyi nəticəsində bəlkə də yüzlərlə erməni fitnəkarlığının, terrorunun qarşısı alındı.

Bəs Sumqayıtda nə baş vermişdi? Nəyə görə məhz Sumqayıt seçilmişdi?

1988-ci il fevralın əvvəllərində Azərbaycanın ayrılmaz hissəsi olan Qarabağın dağlıq hissəsini respublikamızdan qoparıb Ermənistana birləşdirmək üçün “Qarabağ” və “Krunk” komitələri açıq fəaliyyətə başladı. Fevralın 24-də Əsgəranda iki ağıdamlı gənc –Əli və Bəxtiyar düşmən gülləsinin qurbanı oldu və ilk qan töküldü. Bu həmin o günlər idi ki, Ermənistandan respublikamıza qaçqın axını güclənmişdi.

1988-ci il fevralın 25-də Ermənistan milli televiziyası ilə çıxış edən erməni Qriqoryan kilsəsinin katalikosu Vazgen Dağlıq Qarabağın Ermənistana birləşdirilməsini qanuni, konstitusiyaya uyğun bir hal kimi qiymətləndirdi. O, xaricdəki kilsə təşkilatlarından xeyli məktub aldığını bildirdi. Keçmiş İttifaq rəhbəri Mixail Qorbaçova teleqram vurub Dağlıq Qarabağ məsələsinin erməni əhalisinin xeyrinə həll olunmasını xahiş edən Vazgen çıxışını bu sözlərlə bitirdi: “Mən sizi əmin edirəm ki, Dağlıq Qarabağ məsələsi Moskvada, SSRİ –də millətlərin öz müqəddəratını təyin etmək hüququna əsasən həll olunacaqdır “.

Bu, o günlər idi ki, Dağlıq Qarabağda yaşayan erməniləri ayağa qaldırmaq, həmin torpaqları Ermənistana birləşdirmək üçün məkrli erməni siyasətçiləri dəridən-qabıqdan çıxırdılar. Onlar qeyd edirdilər ki, biz öz müdrikliyimizi məhz Qorbaçova köməklikdə göstərməliyik. Birinci hal kimi onu qeyd edək ki, bu, Qorbaçovun onlara məkrli niyyətlərini həyata keçirməkdə “hə” deməsi faktını təsdiqləyir.

Sumqayıt hadisələrindən bir neçə gün qabaq xəbər tutan, uzun illər “Qarabağ”, “Krunk” komitələrinə hər cür yardım edən ermənilər artıq şəhəri tərk etmişdilər. Bundan əlavə, daşnaklar Sumqayıtda yaşayan gələcək qurbanlarının siyahısını da qabaqcadan müəyyənləşdirmiş, onu şəhərdə talan törədəcək komitə üzvlərinə paylamışdılar. Hadisələr vaxtı şəhərdə baş verəcək faciələri lentə almaq üçün hər cür şərait yaradılmışdı.

Artıq 25-26 fevralda Sumqayıtda yaşayan ermənilər şəhərdən qaçmaqda, yaxın günlərdə baş verəcək qondarma, “genosid” planını hazırlamaqda idilər. İndi bizə məlum olur ki, fevral ayı başlayandan əmanət kassalarına qoyduqları pulları niyə geri almışlar?

**Xalidə Quliyeva**

*Sumqayıt şəhərinin baş pediatri, respublikanın əməkdar həkimi:*

Sumqayıt hadisələrinin qarşısını almaq olardı. Bir şərtlə, gərək gözüaçıqlıq göstərəydik, gördüklərimizə , eşitdiklərimizə laqeyd olmayaydıq. Lakin əfsus ki, bu dəfə də erməni hiyləgərliyindən , onların xaricdəki havadarlarının bədxah niyyətindən vaxtında xəbər tuta bilmədik. Hadisələrdən bir neçə gün öncə bir erməni ağır vəziyyətdə olan xəstə uşağını evə yazmağı tələb edirdi. Səbəbini soruşduqda açıqca bildirdi ki, ailəlikcə şəhərdən çıxmaq istəyir, çünki xoşagəlməz

Sumqayıt şəhər Səməd Vurğun adına  
MƏRKƏZİ KİTABXANA

---

hadisələr gözlənilir. Həmin günlərdə işçilərimiz həmkarları olan bir erməni qadının Xankəndində vilayət partiya komitəsində işləyən qardaşı ilə telefon danışığından bir çox mətləbləri eşitsələr də, fərqi nə varmamışdılar. Qardaş bacısına təcili surətdə Sumqayıtdan çıxmağı tapşırırmış.

Hadisələr baş verəndən xeyli sonra bəzi mətləblər üzə çıxdı. Belə ki, Sumqayıtda öldürülən ermənilərin , demək olar ki, hamısı əslən dağlıq qarabağlıdır. Bu, həmin o günlər idi ki, Xankəndində millətçilərin tələbi ilə ermənilər küçəyə çıxmağa məcbur edilirdi. 24-25 fevralda baş tutmayan mitinq dalğasını alovlandırmaq üçün məhz Sumqayıtda yaşayan ermənilərin yaşayış yeri müəyyənləşdirilir. Hadisələr zamanı kütlənin önündə gedən Eduard Qriqoryan məhz həmin ailələrə hücum təşkil edir, qəddarlıqla öldürülənlərin şəxsən özü təşkilatçısı olur. Sonralar həmin qatil bütün etdikləri barədə belə ifadə verir: “Anam rus, atam ermənidir. O anamı yerli-yersiz döyər, təhqir edərdi. Mən ermənilərdən intiqamımı almaq istəyirdim və aldım da”.

Əslində isə ona bir neçə gün əvvəl Sumqayıtın müxtəlif məhəllə və mikrorayonlarında yaşayan ermənilərin ünvanı naməlum şəxslər tərəfindən verilir. Özü də o ermənilərin ki, onların hamısı dağlıq qarabağlıdır. Və bir də “Krunk” təşkilatına “üzvlük haqqını” verməkdən imtina edib.

1982-1996-cı illərdə Sumqayıt şəhər 1 saylı doğum evinin baş həkimi işləmiş Şəhla Abuşova bildirdi ki, 28 fevralda şöbəyə zorlanma faktı ilə iki erməni Karina və Anna bacıları gətirildi. Bundan bir neçə saat sonra şöbəyə iki nəfər müstəntiq gələrək onları sorğu-suala tutdu. Həmin adamlar qızlara əvvəl rus dilində, sonra isə ermənicə suallar verməyə başladılar. Erməni dilini bilən tibb işçilərindən biri Ş. Abışovaya həmin adamların qızları məcburən azərbaycanlıların ünvanına ifadə verməyə təhrik etdiklərini bildirir. Qızlar isə həmin adamın adının Edik olduğunu göstərirlər. Baş həkim bizimlə söhbətində qeyd etdi ki, mən həmin faktı o zaman respublikanın baş prokuroru işləyən mərhum İsmət Qayıbova bildirdim. Sonralar məlum oldu ki, onlar Moskvadan gələrək Sumqayıtda baş verənləri öz istədikləri kimi mərkəzə çatdırmaq niyyətini güdürmüşlər. Bir məsələ haqqında da ermənilər sonralar çox heyfslənmişdilər. Bu da öldürülənlər içərisində bir erməni uşağın olmaması faktıdır. Bir neçə gündən sonra Xankəndidə keçirilən mitinqdə Silva Kaputikyan bunu yana-yana dilinə gətirərək öz soydaşlarını xeyli qınamışdı.

Göründüyü kimi Dağlıq Qarabağ probleminə Sumqayıt hadisələri “ön söz” imiş. Amma hadisələr baş verdikdən dərhal sonra respublika rəhbərliyinin Sumqayıtda törədilənlərin sumqayıtlıların adına yazılmasında mühüm rol oynaya biləcək qərar çıxarmasını siyasi səhnədən uzaqda qalmaq, biganəlik kimi qiymətləndirmək lazımdır. Çünki ermənilər bu qərardan lazımınca faydalandılar. Bu, onların “yazıq millət” kimi dünyaya car çəkməkdə karlarına gəldi.

Sumqayıt hadisələrini araşdırmaq üçün SSRİ Baş Prokurorluğu tərəfindən 444 nəfərə cinayət işi açılmış, 400 nəfəri 10-15 gün təcridxanalarda saxlanılmış, bir neçəsi uzunmüddətli həbs cəzasına məhkum olunmuşdur.

SSRİ Prokurorluğunun istintaq qrupu hadisələri araşdırmaq üçün fəaliyyətə başladı. Bu qrupa keçmiş SSRİ prokurorluğu Baş İstintaq İdarəsinin rəis müavini V. Nenaşev və SSRİ Prokurorluğu yanında xüsusilə mühüm işlər üzrə müstəntiq V. Qalkin başçılıq edirdi. Bundan əlavə, keçmiş SSRİ DTK-nın və Hərbi Prokurorluğunun xüsusi qrupları fəaliyyət göstərmişlər. Adı çəkilən istintaq orqanları baş vermiş hadisələrin səbəblərini , cinayətlərin törədilməsi üçün yaradılmış şəraiti,

təşkilatçıları müəyyən etməyə səy göstərmiş , ermənilərin özləri tərəfindən edilmiş cinayət hadisələrini ört-bastır etmək üçün ayrı-ayrı zorakılıq metodlarından yararlanaraq qondarma şahidlərin ifadələrinə əsaslanaraq uydurma ittihamnamələr hazırlayıb keçmiş ittifaqın müxtəlif məhkəmələrində baxılmaq üçün təqdim etmişdilər. Məhkəmələr də öz növbəsində yuxarıların göstərişi ilə hərəkət etmiş, baxılan işlərdə qanunun aliliyi prinsipini pozaraq ədalətsiz hökmlər

Sumqayıt şəhər Səməd Vurğun adına  
MƏRKƏZİ KİTABXANA

---

vermişlər. 18 oktyabr-18 noyabr 1988-ci il tarixdə Moskvada keçmiş SSRİ Ali Məhkəməsi Ə. Əhmədovun, Y. Cəfərovun , T. İsmayılovun cinayət işlərinə baxmış , prosesdə müttəhimlərə qarşı ittihamların əsassızlığı sübut olunmuşdur. Lakin həmin iş bütövlükdə yenidən istintaqa qaytarılmaq əvəzinə Y. Cəfərovun və T. İsmayılovun cinayət materialları yenidən istintaqa qaytarılmış, Ə. Əhmədovun işi heç bir hüququ dəlil- sübut olmadan həmin hadisələrin “təşkilatçısı” damğası vurularaq güllələnməyə məhkum edilmiş və hökm 17 ay sonra Moskva şəhərində icra olunmuşdur. Bundan əlavə, Sumqayıt sakinləri Elçin Gəncəliyev təcridxanada müəmmalı şəkildə öldürülmüş, T. İsmayılov isə 15 il müddətinə azadlıqdan məhrum edilmiş, siyasi məhbus kimi Tbilisiyə göndərilmiş, orada həlak olmuşdur.

Sumqayıtda törədilmiş fevral hadisələrindən bəhrələnən ermənilər dünya ictimaiyyətinin nəzərində azərbaycanlıların zalım, qəddar, qaniçən obrazını yaratmağa , onlarla birgə yaşamağın qeyri-mümkünlüyü haqqında fikir formalaşdırmağa başladılar. Hətta hadisələrə təhrik edilmiş gənclərin məhkəmə proseslərinin respublikamızdan kənarında – keçmiş SSRİ-nin bir sıra şəhərlərində təşkil edilməsinə nail oldular.

Həmin hadisələrdən sonra ölkəmizdə baş verən hakimiyyət dəyişiklikləri, yarıtmaz idarəçilik, mükəmməl xarici, stabil daxili siyasətin olmaması ucbatından 20 faiz torpaqlarımız işğal olundu. Məhz 1993-cü ildə ümummilli liderimiz Heydər Əliyevin yenidən hakimiyyətə qayıdışı mənfur erməni məkrinin, neçə-neçə terrorun qarşısını aldı. Azərbaycanın xarici siyasətində aparılan düzgün xətt ermənilərin bir neçə yalançı “genosid” planını dünya ictimaiyyətinə çatdırdı.

**Akif Əliyev**  
**“Azərbaycan” 28 fevral 2004**

## **Sumqayıt hadisələrini xatırlayarkən**

*Sumqayıt Dövlət Universitetinin konfrans salonunda 1988-ci il fevralın 27-29-da bu şəhərdə baş vermiş hadisələrin 16 illiyinə həsr olunmuş elmi-nəzəri konfrans keçirilmişdir.*

Şəhər icra hakimiyyətinin başçısı Vaqif Əliyev konfransı açaraq, həmin günlərin xronologiyasını bir daha xatırlatmışdır. O demişdir: “Artıq sübut olunmuşdur ki, Sumqayıt hadisələri erməni separatçılarının hazırladıkları və bacarıqla gercəkləşdirdikləri planın bir hissəsidir.” V. Əliyev konkret faktlarla “böyük Ermənistan” xülyasının ümumi zəncirinin halqalarından biri olan həmin hadisələrin səbəblərini bir daha diqqətə çatdırmışdır. Onun fikrincə, o dövrdə qəflətən nəzarətdən çıxan hadisələrin qarşısını yalnız böyük siyaətçi və dövlət xadimi, unudulmaz prezident Heydər Əliyevin uzaqgörənliyi, müdrikliyi və təcrübəsi ala bilərdi.. Heydər Əliyevin Azərbaycanda olmaması erməni separatçılarının işinə rəvac verdi, onlar məkrli və qəddar planlarını həyata keçirə bildilər.

V. Əliyev əmin olduğunu bildirmişdir ki, yaxın gələcəkdə Sumqayıt hadisələrinə siyasi qiymət veriləcəkdir.

Konfransda “Ermənilərin Azərbaycan Respublikası ərazisində Qarabağ müharibəsinə başlamasının tarixi haqqında”, “Sumqayıt hadisələri: faktlar, münasibətlər, düşüncələr”, “Ermənilərin 1988-ci il fevralın 27-29-da Sumqayıtda törətdikləri hadisələrə siyasi qiymət verilməsi” və digər mövzularda məruzələr dinlənilmişdir.

**“Azərbaycan” 28 fevral 2004**

## **Ermənilər terrorizmin ən iyrənc formasından istifadə edirlər**

*“Sumqayıt hadisələri” barəsində çox yazılıb. Bu hadisənin kimin və nə üçün törətdiyi də bəllidir. İstintaq göstərdi ki, erməni separatçılarının 28 fevral 1988-ci ildə dostluq şəhəri Sumqayıtda törətdiyi ixtişaşlar və axıtdığı qanlar əvvəlcədən planlaşdırılmış aksiyadır. Elə təkcə residivist Eduard Qriqoryanın –Ermənistanda xüsusi təlim keçmiş, küllü miqdarda pulla və narkotik maddələrlə təchiz olunmuş bu qatilin payına düşən öldürülmüş erməni 6 nəfərdir.*

Qriqoryan öz millətindən olan Sumqayıtlıları xüsusi qəddarlıqla qətlə yetirir, onların əmlakını küçəyə atıb hamının gözü qarşısında yandırır ki, qanlı aksiyanın baş verəcəyini əvvəlcədən bilən, onu əldə kamera səbirsizliklə gözləyən ermənipərəst jurnalistlər “türk vəhşiliyini”, “məzlum”, “əzabkeş” ermənilərə bu ölkədə necə divan tutulduğunu lentə alıb bütün dünyaya yaya bilsinlər. Məqsəd “vəhşi xalq” obrazı yaratmaq, belə bir xalqla birgə yaşamağın qeyri-mümkünlüyünü “sübut” etmək Ermənistanda və Dağlıq Qarabağda “təmizləmə” əməliyyatına haqq qazandırmaq idi.”

Əlbəttə, Sumqayıt kimi əhalisi dinc və zəhmətkeş olan bir şəhərdə bir neçə insanın öldürülməsi faciədir. Özü də kökü tarixin alt qatlarına gedib çıxan erməni terrorizminin ən iyrənc forması kimi təzahür edən faciədir. Bilirik ki, erməni millətçiləri hələ XIX əsrin ortalarında, XX əsrin əvvəllərində də öz xalqını dəfələrlə qırğına vermişdilər. Lakin 1988-ci ilin fevralında erməni öz əlilə öz ermənisini vəhşicəsinə öldürürdü ki, humanist xalqa böhtan atsın. Özü də qatillər qurbanlarını əslən Dağlıq Qarabağdan olan və bədnam “Krunk” komitəsinə pul verməyən ermənilər arasından seçirdilər.

Zori Balayanın bütün türk dünyasını təhqir edən “Ocaq” kitabı da, Aqambekyanın Fransada dediyi sözlər də, Silva Kaputikyanın Sumqayıt hadisələrindən iki gün qabaq söylədiyi qisasçı nitqi də yaxşı yadıımızdadır. Qəzetlər bu barədə dönə-dönə yazıb. “Sumqayıt hadisələri”nə ümumilli liderimiz Heydər Əliyevin 21 fevral 2001-ci ildə Xocalı soyqırımının ildönümü ilə əlaqədar müraciəti kontekstindən baxmaq lazımdır. Xalqın gələcəyini təhlükəsiz və xoşbəxt görmək istəyən müdrik rəhbərin bu müraciətini eynilə “Sumqayıt hadisələri”nə də şamil etmək olar. Ümumilli liderimiz demişdir: “Bizim - bugünkü Azərbaycan rəhbərliyinin və ölkə vətəndaşlarının qarşısında dünya siyasi dairələri və beynəlxalq ictimaiyyət üçün Xocalı faciəsinin, Ermənistan-Azərbaycan münaqişəsinin, Dağlıq Qarabağ probleminin obyektiv mənzərəsini yaratmaq, xalqımıza qarşı törədilən cinayətlərin xarakterini və miqyasını bütün çıpaqlığı ilə açıb göstərmək, “məzlum”, “əzabkeş” cildinə girmiş erməni millətçilərinin əsil simasını ifşa etmək vəzifəsi durur. Bu, həm soyqırım qurbanlarının xatirəsi önündə müqəddəs borcumuz, həm də insanlığa zidd olan belə hərəkətlərin dünya təcrübəsindən götürülməsi üçün zəruridir”

Əslində planetimizin hər bir vicdanlı sakininə , xüsusilə də bütün türk dünyasına ünvanlanmış bu müdrik çağırışı şərh etməyə ehtiyac yoxdur. Yalnız onu qeyd etmək istərdik ki, hökumətimiz və parlamentimiz , xüsusilə də AŞPA-dakı daimi nümayəndələrimiz və onlara rəhbərlik etmiş olan ölkə başçısı cənab İlham Əliyev erməni terrorizmini və separatçılığını ifşa etmək, əsl erməni sifətini dünyaya tanımaq istiqamətində təqdirəlayiq işlər görmüşlər. Lakin məkrli düşməne qalib gəlmək , onu dünya arenasından sıxışdırıb çıxarmaq üçün hələ çox çalışmaq lazım gəlir.

Sumqayıt şəhər Səməd Vurğun adına  
MƏRKƏZİ KİTABXANA

---

Sumqayıtda görüşüb şəhbət etdiyimiz adamların hər biri-fəhləsi də , ziyalı da belə hesab edir ki, mütləq güclənməliyik, güclənsək bizimlə hesablaşacaqlar.

Çox ölkələri gəzmiş, bir neçə xarici dildə sərbəst danışan tərcüməçi –pedaqoq Hafiz Səmədlinin şəhbətindəki bir məqama diqqət yetirək:

Mən 1993-ci ildə Tayvandan qayıdanda yolumu Sinqapurdan saldı. Orada bir ibrətamiz faktla rastlaşdım. Geniş prospektlərdən birini mənə göstərib dedilər ki, onun adı “Armeniya” prospekti olub. Malayziyalılar riyakar ermənilərin müsəlman ölkəsinə qarşı ərazi iddiasında olduğunu, dinc müsəlmanları qırdığını biləndən sonra müsəlmanlarla həmrəylik əlaməti olaraq həmin prospektdəki ad lövhələrini söküblər. Bunu eşitdikdə düşündüm ki, biz ermənilərin həqiqi simasını göstərən faktları dünyada geniş yaymalıyıq. Əlbəttə, mən istəməzdim ki, böyük ürəkli xalqımız ermənilərin səviyyəsinə ensin , öz övladlarında kiməsə qarşı nifrət hissi aşılmasın. Amma biz təlim-tərbiyəni elə qurmalıyıq ki , gələcək nəsillər ermənilərin kim olduğunu bilsinlər, buraxılmış səhvləri təkrar etməsinlər.

Başqa bir həmsəhbətimiz , respublikanın əməkdar müəllimi, Yazıçılar Birliyinin üzvü, “Sevil”Qadınlar Cəmiyyəti Sumqayıt Şəhər Şurasının sədri, şairə Ofelya xanım Babayeva belə hesab edir ki, ermənilərin bu hadisələrdə məkrli niyyətini dünyaya çatdırmağın vaxtı çatıb. O dedi:

Hadisələri dərinləndirib onlara Milli Məclisdə qiymət vermək, qəbul olunmuş sənədi beynəlxalq təşkilatlara çatdırıb onların diqqətini bu məsələyə cəlb etməklə biz möhtərəm prezidentimiz Heydər Əliyevin qarşımıza qoyduğu vəzifəni yerinə yetirmiş olarıq.

Sumqayıt şəhər bələdiyyəsinin şöbə müdiri İttifaq Ömərov fevral hadisələri vaxtı partiya işində çalışırdı, o zaman insanların vahimə içində saxlanıldığının şahidi olub:

Adamlara imkan vermirdilər ki, olan aksiya haqqında həqiqəti desinlər. Moskvadan xüsusi tapşırıq almış hüquq –mühafizə orqanlarının işçiləri –həm gəlmələr, həm də yerlilər böyük canfəşanlıqla çalışırdılar ki, sübut etsinlər: “Ermənilər zorakılığın, vəhşiliyin qurbanı olub” Moskvadan tapşırıq belə idi. Təbidir ki, belə şəraitdə obyektiv istintaq aparmaq və ədalətli qərar qəbul etmək mümkün deyildi. Yüzlərlə günahsız sakini dustaqxanalara doldurub zorla boynuna qoymaq istəyirdilər ki, guya ermənilərə divan tutulub. İndi başqa mühitdir: hadisəyə öncə özümüz siyasi qiymət verməliyik. Xalqımız layiq olmadığı ləkəni üstündən götürməlidir.

İttifaq müəlliminin dediklərinə əlavə olaraq göstərək ki, 1988-ci ilin fevralında bir gecənin içində Sumqayıtda iki min nəfərə qədər adamı sorğu-sualsız həbs edib təcridxanalara doldurdular. Onlardan 420 nəfəri inzibati məsuliyyətə cəlb olundu, 94 nəfərə qarşı cinayət işi qaldırıldı. Bayıl həbsxanasında 9 ay 15 gün qanunsuz saxlanılan, ağır işgəncələrə məruz qalan Ələsgər Əhmədov da



onların arasında olub. Haqsız təqiblərə məruz qalan bu zəhmət adamı həm öz adından, həm də yüzlərlə işgəncə çəkən günahsız adamların adından bizə üz tutub soruşur: "Nə üçün qanunsuz həbslərə rəvac verənlər və qanunsuz tapşırıqları yerinə yetirənlər indiyə kimi cəzasız qalıblar."

Hər birimizə ünvanlanmış bu sərt və ədalətli sual dərindən düşünməyə vadar edir. Əgər biz dünya ictimaiyyətinin və beynəlxalq təşkilatların diqqətini ermənilərin törətdikləri cinayətə, onların havadarlarının başımıza gətirdiyi müsübətə, o cümlədən Sumqayıt hadisələrinə cəlb etmək

Sumqayıt şəhər Səməd Vurğun adına  
MƏRKƏZİ KİTABXANA

---

istəyiriksə, bu hadisələrin təşkilatçılarının və icraçılarının əməllərinə düzgün qiymət verməliyik. Sumqayıt həmişə qaynar, sakinləri çalışqan olub. Dostluq şəhəri 1988-ci ilin o fevral günündə də bax beləcə iş-güclə məşğul olub, dinc qayğılarla yaşayırdı. Qoymadılar, "böyük Hayastan" xülyası ilə xalqını böyük fəlakətlərə düşürən erməni separatçıları bu fəhlə şəhəri, əməkçi şəhəri qaynatdılar, küçələrdə qan töküldü.

İndi dünya birliyi terrorizmi dövlət siyasəti səviyyəsinə qaldıran erməniləri yaxşı tanıyır. Ermənistan dünyadan təcrid olunmaqdadır, iqtisadiyyatı dağılmış bu ölkə boğulmaqdadır. Sumqayıt isə elə həmin Sumqayıtdır-qurur, yaradır. günbəgün gözəlləşir, cavanlaşır. İndi daha abad, daha əzəmətli görünür. Bütün Azərbaycan kimi!..

**Ərşad Əzimzadə**

**"Azərbaycan" 28 fevral 2004**

## **Sumqayıt hadisələri ermənilər tərəfindən törədilmişdi**

Dünya erməniləri hər il fevral ayında Sumqayıt hadisələrindən azərbaycanlılara, bütün türklərə qarşı əks təbliğat vasitəsi kimi istifadə edir, beynəlxalq ictimaiyyəti tarixən guya türklər tərəfindən soyqırırma məruz qaldıqlarına inandırmağa çalışırlar. Onlar məhz bu hadisələri əsas tutaraq uzun illərdən bəri hazırladıqları siyasəti həyata keçirir, dünya xalqları arasında “Böyük Ermənistan” xülyasının həyata keçirilməsinə xidmət edən mənfur layihələrə dəstək axtarırlar.

Azərbaycan alimlərinin, ziyalılarının ümumiyyətlə, ölkə ictimaiyyətinin bu bədnam fəaliyyətə qarşı təkzibedici faktlarla çıxış etməməsi, erməni məkrinin ifşa olunmaması, bədxahlarımızın əl-qolunu açır, öz böhtan və yalanlarını geniş yaymalarına şərait yaradır.

Erməni xalqının tarixində buna bənzər hadisələr çox olmuşdur. Sumqayıt faciəsi bu etnik təmizləmə və Dağlıq Qarabağ ssenarisinin tərkib hissəsi olaraq düşünülmüş şəkildə həyata keçirilmişdir. Belə ki, hadisələrin öyrənilməsi aydın göstərir ki, Dağlıq Qarabağ problemi ortaya atılana qədər Azərbaycanda, o cümlədən Sumqayıtda məskunlaşıb firavan yaşayan ermənilərin böyük əksəriyyəti ümummilli erməni fonduna hər ay pul ödəyirmişlər. “Böyük Ermənistan” siyasətinin həyata keçməsinə çalışan erməni millətçiləri bu yolda ən alçaq vasitələrə belə əl atmağa hazırdılar. Bu baxımdan Sumqayıt hadisələri xarakterikdir. Araşdırmalardan aydın olur ki, öldürülən ermənilərin əksəriyyəti erməni milli fonduna pul ödəməyən şəxslər olmuşdur.

Bəs bu təcavüzün arxasında hansı məqsədlər dayanırdı?

Ermənilər yaxşı dərk edirdilər ki, Azərbaycan heç vaxt öz ərazisindən könüllü olaraq imtina etməyəcək, çünki həmin vaxta qədər dəfələrlə bu haqda məsələ qaldırırsalar da, onlar öz mənfur ideyalarının həyata keçirilməsinə nail olmamışlar. Dağlıq Qarabağın ələ keçirilməsinə uzun müddət hazırlıqlı ermənilər qarşılıqlı çıxacaq maneələri aradan qaldırmaq üçün yollar arayır, planlar cızırıdılar.

Dağlıq Qarabağ məsələsinin qaldırılmasında ən böyük maneə xalqımızın qüdrətli siyasi xadimi Heydər Əliyev olduğundan onu təcrid etmək, tutduğu vəzifədən uzaqlaşdırmaq başlıca vəzifə kimi qarşıda dururdu. Nə qədər Heydər Əliyev SSRİ rəhbərliyində idi, ərazi iddiası irəli sürmək mümkün deyildi. Çünki Heydər Əliyev dəfələrlə ermənilərin separatçılıq, cinayətkar hərəkətlərinin qarşısını almış, bu hadisələrdə rol oynayan erməni millətçilərini ifşa etmiş, cəzalandırmışdı. Buna görə də erməni millətçiləri M.Qorbaçovun Sov.İKP MK-nın baş katibi seçilməsindən sui-istifadə edərək öz adamlarını ən yüksək vəzifələrdə yerləşdirir, kütləvi informasiya vasitələrində tarixi faktları təhrif edən məlumatların getməsinə çalışır, eyni zamanda Heydər Əliyevə qarşı siyasi kampaniya aparırdılar. Ən acınacaqlı cəhət odur ki, həmin dövrdə bu kampaniyada bəzi azərbaycanlılar da yaxından iştirak edir və düşmən dəyirmanına su tökürdülər. Böyük təzyiqlərə məruz qalan Heydər Əliyev tutduğu vəzifədən istefa verdi. Bundan düz 25 gün sonra ermənilər uzun, çox ciddi-cəhdlə hazırladıqları

mənfur planlarını həyata keçirməyə başladılar. M.S.Qorbaçovun iqtisadi məsələlər üzrə köməkçisi A.Aqambekyan “Humanite” qəzetinə müsahibəsində Dağlıq Qarabağın iqtisadi cəhətdən Ermənistanla bağlılığının ölkəyə daha çox xeyir gətirə biləcəyi barədə cəfəng fikir irəli sürdü. Ermənistanda yaşayan həmvətənlərimizin vəhşiçəsinə deportasiyası, Dağlıq Qarabağın zorla Ermənistana birləşdirilməsi M.Qorbaçovla razılaşdırılmışdı. O, belə güman edirdi ki, azərbaycanlılar ciddi müqavimət göstərməyəcəklər. Lakin gözlədiyinin əksini gördükdə Azərbaycan xalqına qarşı daha

Sumqayıt şəhər Səməd Vurğun adına  
MƏRKƏZİ KİTABXANA

---

məkrli plana əl atdı. Sumqayıt hadisələri məhz hakim qüvvələrin əli ilə həyata keçirilən və Azərbaycanı bütün dünyada qaniçən bir xalq kimi gözdən salmaq üçün quraşdırılmış oyun idi.

Ermənistanın Qafan rayonundan, eləcə də, digər yerlərdən vəhşiçəsinə qovulan azərbaycanlıların Sumqayıt şəhərinə gələrək məskunlaşması burada qondarma “erməni qırğını” törətmək üçün münbit şərait yaradırdı. Bu hadisə azərbaycanlıları dünya ictimaiyyətinin gözündən salacaq, ermənilərin ərazi iddialarına haqq qazandıracaq, mərkəzə isə bu qondarma problemin ermənilərin xeyrinə həll etmək üçün əsas verəcəkdə.

Sumqayıt hadisələri baş verən zaman bu şəhərdə külli miqdarda hərbi qüvvə olmuşdur. Lakin onlar bu qanlı qırğının qarşısını almağa cəhd göstərməmiş, seyrçi mövqe tutmuşlar. Sumqayıt və 20 Yanvar hadisələrini araşdıran Eyrüz Məmmədov yazır: SSRİ-nin sabiq müdafiə naziri, Siyasi Büronun üzvü D.Yazovdan soruşanda ki, “nə üçün qoşunlar hadisələrə müdaxilə etmədilər?” O belə cavab verdi: - “Biz Qorbaçovun əmrini gözləyirdik. Ali baş komandanın əmri olmadan müdafiə naziri müstəqil qərar çıxara bilməz”.

Buradan aydın görünür ki, Sumqayıtda qırğın törədilməsinə qabaqcadan hazırlıq görülmüşdü. Ordunun işə qarışması bu ssenarini poza bilərdi. Bu hadisələrdən bir neçə gün əvvəl Ermənistanda azərbaycanlılar əleyhinə təbliğat kompaniyası xüsusi bir səylə davam etdirilirdi. Ermənistan televiziyasında tanınmış erməni yazıçıları və şairləri, ziyalıları çıxış edir, Dağlıq Qarabağın tarixən bir ərazi kimi ermənilərə məxsus olması barədə yalan və uydurmaları beyinlərə yeritməyə çalışırdılar. 1988-ci il fevralın 25-də Ermənistan televiziyasında çıxış edən katalikos Vazgen deyirdi: “Dağlıq Qarabağın Ermənistana birləşdirilməsini mən tamamilə qanuni, Konstitusiyaya uyğun və təbii hesab edirəm. Bu günlər bizim xaricdəki kilsə təşkilatlarından çoxlu məktub alıram. Onlar mənə zəng vururlar ki, Sovet hökumətinə müraciət edim və xahiş edim ki, Dağlıq Qarabağ məsələsini Sovet İttifaqının Konstitusiyasına və Dağlıq Qarabağ Muxtar Vilayəti Xalq Deputatları Sovetinin qərarına əsasən ədalətlə həll etsin. Mən bu bəyanatları da işə qoşmuşam və bizim hörmətli M.Qorbaçova teleqram vurub xahiş etmişəm ki, DQMV məsələsi SSRİ-də millətlərin öz müqəddəratını təyin etmək hüququna əsasən həll olunacaqdır”.

Sumqayıt hadisələrinə iki gün qalmış qatı millətçi olan Silva Kaputikyan televiziya ekranından erməni əhalisinə müraciətlə demişdi: “Qarabağ tarixən Ermənistanın olub. Bizim məqsədimiz hər iki torpağı birləşdirmək deyil, əsas məqsəd tarixən bizə vurulan yaranı sağaltmaqdır. Xalqımız böyük faciələrə düçar olub, lakin xalqımız müdrik xalqdır. Biz öz müdrikliyimizi M.Qorbaçova köməklikdə göstərməliyik. Çünki yenidənqurmanın, demokratiyanın düşmənləri çoxdur, onlar hər cəhətdən çıxış edib bizim planları poza bilərlər. Buna görə də hər bir yolla ona kömək etməli və tarixi torpaqlarımızı geri qaytarmalıyıq”

Hər iki sitatdan aydın görünür ki, erməni ziyalıları SSRİ rəhbərliyinə tam arxayın idilər. Ermənilər məsələnin həllini daha da tezləşdirmək üçün Sumqayıt hadisələrini törətdilər. Onlar bütün dünyaya car çəkmək istəyirdilər ki, baxın, azərbaycanlılar erməniləri sakit, dinc yaşamağa qoymurlar, biz haqqımızı tələb edirik, onlar isə bizə qarşı fiziki və mənəvi güc işlədir, soyqırımını törədirlər.

Sumqayıt hadisələrinin təhlili göstərir ki, şəhərdə yaşayan ermənilərin böyük əksəriyyəti bundan xəbərdar imiş. Sumqayıt şəhər 1 saylı doğum evinin həkimi Şəhla Abışovanın dediklərindən: Doğum evində xadimə işləyən və fevralın 26-da işdə olmuş Arutunyan Amalya ayın 27-də səhər saat 8-də Minvoddan zəng vurub məzuniyyət tələb etdi və bunu Sumqayıtda erməniləri qırmağımızla əlaqələndirdi. Mən təccüb etdim, çünki şəhərdə sakitlik idi. Lakin fevralın 28-də məlum hadisələr baş verəndə anladım ki, terror aktı bir gün gecikib və Amalya hər şeyi əvvəlcədən bilirdi. Bu həmin

Sumqayıt şəhər Səməd Vurğun adına  
MƏRKƏZİ KİTABXANA

---

Amalya idi ki, hadisələrdən 6 ay əvvəl ərinin əmanət kassasındakı pulları götürüb itdiyini söyləmişdi. İşdən çıxanda isə məlum oldu ki, əri itən gündən Amalya Sumqayıtda qeydiyyatdan çıxıb və əri onun adına Jeleznovodskda mülk alıb. Bu da ermənilərin əvvəlcədən xəbərdar olduğunu və planlı surətdə hərəkət etdiklərini, bir mərkəzdən idarə olunduqlarını sübut edir.

“Sumqayıt hadisələri: həqiqəti indiki və gələcək nəsillərə!” kitabında bu qəbildən olan faktlar çoxdur. Sumqayıtda çalışan alim həmkarlarımızdan professor Sadiqovun, N.Qəhrəmanovun, dosentlər R.Məmmədovun və Y.Hüseynovun belə bir kitab hazırlayıb məsələyə müəyyən aydınlıq gətirmələri təqdirə layiqdir. Bu faktlara sonralar başqa mətbuat səhifələrində geniş yer verilmişdir. Hətta milliyətçə erməni olan Robert Arakelov adlı bir nəfər “Naqornıy Karabax: vinovniki traqedii izvestni” adlı kitabında bu məsələyə də öz münasibətini bildirmiş, ermənilərin Sumqayıt hadisələrini ermənilər tərəfindən törədildiyini söyləmişdir.

Sumqayıtda 1988-ci il fevralın 27-29-da törədilmiş hadisələrdə 32 nəfər öldürülmüş, 400 nəfərdən çox insan bədən xəsarəti almış, 200-dən çox mənzil talan edilmiş, 50-dən artıq mədəni-məişət obyektı dağıdılmış, 40-dan çox avtomobil zədələnmiş, dövlətə 7 milyon rubl və ya 10 milyon dollar məbləğində ziyan vurulmuşdu.

Erməni ziyalılarının bir çoxu bu qanlı hadisələrdən dərhal sonra anti-Azərbaycan təbliğatına başladılar. Qatı millətçi olan yazıçı S.Xanzadyan “Yurmala” qəzetinə verdiyi müsahibədə faktları təhrif edərək Sumqayıtda 450-dən çox adamın öldürüldüyünü və onların hamısının erməni olduğunu bildirdi.

Sumqayıt hadisələri ilə bağlı demək olar ki, bütün erməni yazıçıları, jurnalistləri anti-Azərbaycan mövqeli yazılarla mətbuat səhifələrində çıxış etmiş, vəhşi qana susamış azərbaycanlı obrazı yaratmağa, bu haqda ictimai rəy formalaşdırmağa çalışmışlar.

Bu hadisələrdə marağı olan qüvvələr isə elə həmin gecə Avropanın bir çox ölkələrində geniş verilənlər təşkil etmiş, müxtəlif tükürpədiciləri videolentləri calaq edərək guya həmin hadisələrin məhz Sumqayıtda baş verdiyini göstərmişlər. Avropa ölkələrinin əhalisində belə ictimai rəy yaratmağa çalışmışlar ki, guya azərbaycanlılar erməniləri qırır, uşaqların başlarını kəsir, hamilə qadınların qarnını yırtıb çağaları tonqallara atır və s. Qabaqcadan müxtəlif yerlərdə quraşdırılmış videokameralar vasitəsilə planlaşdırılmış qanlı aksiyanı lentə alan ermənilər bundan Azərbaycan əleyhinə məharətlə istifadə etmişlər.

Azərbaycan xalqının görkəmli oğlu, akademik Ziya Bünyadov “Nə üçün Sumqayıt?” məqaləsində ermənilərin və bu qanlı hadisələrin törədilməsində marağı olan digər qüvvələrin məkrini öz məntiqli mühakimələri ilə təkzib etmiş, aksiyanın, faciənin hansı məqsədlər üçün həyata keçirildiyini açıb göstərmişdir.

SSRİ Baş Prokurorluğu tərəfindən aparılan istintaq belə bir danılmaz faktı aşkara çıxardı və sübut etdi ki, bu qanlı aksiya milliyətçə erməni olan Eduard Rebotoviç Qriqoryanın rəhbərliyi ilə həyata keçirilmişdir. İstintaq müəyyən etmişdir ki, E.Qriqoryan özü şəxsən 6 erməni öldürmüşdür. O, xuliqan ünsürləri, Ermənistandakı dədə-baba torpaqlarından vəhşicəsinə qovulmuş əhalinin müəyyən

hissəsini ucları itilənmiş dəmir armaturlarla, müxtəlif kəsici alətlərlə silhlandıraraq əvvəlcədən müəyyənləşdirilmiş erməni mənzillərinə aparmış, onları cinayətlərə təhrik etmişdir. Bu hadisələrin iştirakçısına çevrilmiş İsayev familiarı şəxs istintaqa verdiyi ifadələrdə göstərmişdir ki, “biz Məclumyanın qapısını sındırıb evinə daxil olduq. Mənzildə tək bir qız vardı. Edik Qriqoryan onu zorladı. Sonra kürəyim əli ilə vurub məni də buna təhrik etdi. Sonradan L.Məclumyan istintaqa ifadə

Sumqayıt şəhər Səməd Vurğun adına  
MƏRKƏZİ KİTABXANA

verərək bildirmişdi ki, “Mən şüurumu itirmişdim. Gözlərimi açanda Eduard Qriqoryanın üstümdə uzandığını gördüm. Onun adını sonralar öyrəndim...Əlində “rima”, “Rita” döymə yazı vardı.

Sumqayıt qırğınının törədilməsində marağı olan qüvvələr milliyətçə erməni olan E.Qriqoryanı bu dəstənin içinə salmış, onu yaxşıca təlimatlandırmış, “erməni məsələsi”nin həllinə kömək etdiyinə inandırmışlar.

Bir mühüm faktı da qeyd etməmək olmaz. Həmin dövrdə Azərbaycan xalqını Sumqayıt faciəsində ittiham edən rus jurnalistləri müxtəlif mətbuat səhifələrində dərc etdirdikləri məqalələrdə hər cür hədyan yazsalar da, hadisənin başlıca icraçısının milliyətçə erməni olduğunu göstərməmiş, bu faktın üzərindən sükutla keçmişlər. İstər erməni, istərsə də rus jurnalistləri faktları bilərəkdən təhrif etmiş, saxtalaşdırmış, əvəzində heç bir əsası olmayan uydurmaları mətbuata çıxarmışlar. Məsələn, Q.Ulubabyan adlı müəllif yazırdı ki, A.Q.Qriqoryanın guya üç uşağı və arvadı Sumqayıt hadisələri zamanı vəhşicəsinə öldürülmüşdür. Lakin həmin Qriqoryan 4 iyul 1988-ci ildə SSRİ prokurorluğuna müraciətində bildirib ki, “bizim hamımız sağıq: mən, arvadım, oğlum Pavel və qızım Yelena. Vladimir adlı oğlum heç vaxt olmayıb. Mən arvadımın guya öldürülməsi barədə heç kimə bir söz deməmişəm və bu məqsədlə Moskvaya getməmişəm. Mənə adımdan yazılmış ərizəni təqdim etdilər. Gördüm ki, ərizədəki imza mənimki deyil, mən belə imza etmirəm. Bu ərizədə göstərilən məlumatlar uydurmadır”. (Q.Sadıxov, R.Mamedov, Armyane v Sumqaite).

Bu məlumatdan aydın olur ki, Sumqayıt hadisəsini törədənlər A.Q.Qriqoryanın ailəsini də tərtib etdikləri “Qara siyahıya” salıblarmış. Amma hansı bir təsadüfənsə onlar sağ qalmış və həm Q.Ulubabyanın, həm də Sumqayıt hadisələrini düzüb-qoşan şəxslərin planlarını pozmuşdur. Ermənilər Sumqayıt hadisələrindən dərhal sonra Xankəndində “soyqırım” abidəsi ucaldılar, müxtəlif mətbuat səhifələrində xalqımızın ünvanına hər cür hədyanlar yağdırmağa başladılar. Onların iniltisi, ah-nalələri dünyanın hər yerinə, bütün qitələrə yayıldı. Erməni tərəfi hadisələrdən mümkün qədər çox “Bəhrələnmək”, dünya ictimaiyyətinin nəzərində azərbaycanlıların zalım, qəddar, qaniçən, vəhşi, barbar obrazını yaratmaq və guya bu səbəbdən də onlarla birgə yaşamağın mümkün olmaması haqqında fikir formalaşdırmaq üçün vaxt və vəsait əsirgəmədilər.

Çox təssüf ki, həmin dövrdə Azərbaycan rəhbərliyi Kremlin göstərişlərini əsas tutaraq Sumqayıt hadisələrinin guya bir qrup xuliqan ünsürlər tərəfindən törədildiyi faktı ilə razılaşdı, hadisələrin siyasi səbəblərini araşdırmaq, onlara siyasi qiymət vermək əvəzinə öz aramızda təqsirkarı axtarmağa başladı. Bir çoxları nahaqdan cəzalandırıldı, partiya sıralarından çıxarıldı. Hadisələrə zorla cəlb olunmuş Azərbaycan övladlarına ağır cəza verildi. Əhməd İman oğlu Əhmədov isə ölüm cəzasına məhkum edildi. Amma 6 nəfər erməni öldürmüş, erməni qızlarını zorlamış, azğın kütləni öz ardınca aparan və evləri dağıtmağa, yandıрмаğa, insanları öldürməyə təhrik edən Eduard Qriqoryana isə cəmi 12 il həbs cəzası verildi. Rusiyaya aparıldıqdan sonra isə azad olunaraq xaricə göndərildi. Dünya ictimaiyyətinin Sumqayıt hadisələrinin təfərrüatı barədə məlumatı yoxdur. Üstəlik ermənilər bu məlumatları hər il “təzələyir”, Azərbaycana qarşı siyasi təbliğat kompaniyasını genişləndirirlər.

Professor Həsən Sadıqov, dosent Ramazan Məmmədov, Eyruz Məmmədov Sumqayıt hadisələri ilə bağlı çox geniş araşdırmalar aparmışlar. Onların nəşr etdirdikləri kitablar və məqalələr bu sahədə

mövcud olan boşluqları qismən doldurmuşdur. Çox yaxşı olardı ki, bu qəbildən olan tədqiqatlar, erməni məkrini ifşa edən məqalələr müxtəlif dillərə tərcümə olunub dünya xalqlarına çatdırılsın.

Ermənilər belə məsələlərdə çox operativ hərəkət edirlər. Məsələn, onlar qondarma “genosid”lə bağlı 1915-1923-cü illər ərzində, yəni cəmi 8 ildə 7000-dən çox kitab və kitabça yazıb dünyanın müxtəlif dillərində nəşr etdirmişlər. Elə bu günün özündə də öz maraqlarına xidmət edən nə varsa,

Sumqayıt şəhər Səməd Vurğun adına  
MƏRKƏZİ KİTABXANA

---

onun təbliği üçün heç vaxt pullarını əsirgəmirlər. Həm daxili imkanlardan, həm də xaricdə fəaliyyət göstərən erməni diasporunun qüvvəsindən səmərəli istifadə edirlər.

Sumqayıt hadisələri Ermənistandan azərbaycanlıların vəhşicəsinə qovulması prosesini daha da sürətləndirdi. Azğınlaşmış ermənilər kəndlərə hücum etdilər, azərbaycanlı əhalini öz dədə-baba torpaqlarından didərgin saldılar. Sonralar məlum oldu ki, bu zaman 400 nəfərdən çox azərbaycanlı müxtəlif işgəncələrlə öldürülmüş, 200 mindən artıq azərbaycanlı doğma Vətənindən qovulmuşdur. Ermənistanda etnik təmizləmə aparmaq, Dağlıq Qarabağı işğal etmək və bütün bunlara haqq qazandırmaq üçün Sumqayıt qırğınının törədilməsi lazım idi. Planlı şəkildə hazırlanan Sumqayıt hadisələrinin Azərbaycan xalqına heç bir dəxli yoxdur. Dünya ictimaiyyəti dərk etməlidir ki, bu aksiya SSRi-nin milli münafişlər zəminində dağıdılmasına xidmət etmiş, Sumqayıt isə sadəcə əlverişli bir yer kimi seçilmişdir. Xalqımız bütün dövrlərdə, eləcə də, bu gün hər cür irqi ayrı seçkiliyi, qatı şovinizmi rədd edir, öz ərazisində yaşayan bütün xalqlara və millətlərə qayğı ilə yanaşır, tolerantlıq nümayiş etdirir. Azərbaycan dövləti əsrlər boyu formalaşmış həmin nəcib adət-ənənələrə bu gündə sadıqdır.

**“Respublika”** **Vəli Həbibov**  
**28 fevral 2004**

### **Sumqayıt: 26-29 fevral 1988-ci il. İlk şəhidlərimiz**

O müdhiş gündən 16 il keçir. O gün 1988-ci il fevralın 28-də mənfur düşmənlərimiz dünyanın ən beynəlmiləl şəhəri olan Sumqayıtın adına, şöhrətinə qara yaxmaq istəyirdilər. Ermənilər öz bəd əməllərini qoynunda 80-dan çox millətin və xalqın övladı yaşayan bir şəhərdə həyata keçirməklə əslində özlərini ifşa etmiş oldular. Tezliklə Sumqayıtın və sumqayıtlıların günahsızlığı bütün dünyaya bəlli oldu. Lakin daşnakların məkri bu gözəl şəhərin sinəsinə dağ çəkdi. Sumqayıt heç bir günahı olmayan beş övladını itirdi. Şəhərimizin ilk beş şəhidi öz ölümləri ilə əbədiyyətə qovuşdular. Onların adları və xatirələri sumqayıtlıların yaddaşında həmişə yaşayacaqdır: **Vəkil Babayev, Surxay Əliyev, Canpolad Orucov, Natiq İsgəndərov, Dadaş Xudatov.**

**“Sumqayıt” 28 fevral 2004**

## **Sumqayıt və Xocalı hadisələri şagirdlərin gözü ilə**

Uşaqların və yeniyetmələrin yaradıcılıq mərkəzində “1988-ci ildə Sumqayıtda törədilmiş hadisələr və Xocalı soyqırımı haqqında” mövzusunda görüş-söhbətlər keçirilmişdir. Şəhər Gənclər, İdman və turizmin baş idarəsi və yeniyetmələrin yaradıcılıq mərkəzi tərəfindən təşkil olunmuş bu tədbirdə şəhərin alimləri, ziyalıları, hadisələrin tədqiqatçıları və şahidləri iştirak etmişlər. Fevralın 21-dən 27-ə kimi davam edən silsilə tədbirlərə ümumtəhsil məktəblərimizdən 2 mindən çox şagird cəlb olunmuşdur. Silsilə tədbirlərdə ermənilərin əli ilə törədilmiş Sumqayıt hadisələrinin və Xocalı soyqırımının dəhşətləri açıqlanmış, bu hadisələrin mahiyyəti barədə şagirdlərə ətraflı məlumat verilmiş, sual-cavablar aparılmışdır. Eyni zamanda şagirdlərin hadisələrə həsr olunmuş əl işlərindən ibarət rəsmlərinin və məktəblərdə buraxılan divar qəzetlərinin müsabiqəsi keçirilmişdir.

Mərkəzin direktoru Əntiqə Mahmudova həftə ərzində keçirilən tədbirlər barədə əməkdaşımızla söhbət zamanı demişdir:

-Erməni daşnaklarının başımıza gətirdikləri müsibətləri, ölçüyə sığmayan dəhşətləri unutmamağa, xatırlatmamağa haqqımız yoxdur. Belə bir mövzuda silsilə tədbir keçirməyimizdə əsas məqsəd də məhz bu hadisələr barədə gələcəyin qurucuları olan şagirdlərimizi məlumatlandırmaq, onlara bu dəhşətlərin mahiyyətini dəyərincə izah etməkdən ibarət olmuşdur.

Əvvəlcə mövzu ilə bağlı şəhərimizin ümumtəhsil məktəblərinin şagirdləri arasında sorğular aparılmışdır. Sorğular nəticəsində bir daha aydın olmuşdur ki, şagirdlərimizin bu hadisələrin mahiyyəti, onları doğuran səbəblər barədə məlumatları yetərincədir. Mərkəzimizdə keçirilən silsilə tədbirlərdə də onlara çox şey aşılandı. Alimlərimizin, ziyalılarımızın bu hadisələrin tədqiqatçılarının, tarix müəllimlərinin şagirdlər qarşısında çıxışları maraqla qarşılanmışdır.

Hadisələrlə bağlı əl işlərindən ibarət rəsmlərin və divar qəzetlərin müsabiqəsinə də yekun vuruldu, qaliblərə şəhər təhsil şöbəsinin, gənclər, idman və turizm baş idarəsinin Fəxri fərmanları və hədiyyələri təqdim olundu.

Yekunda məktəblilərin hazırladıqları “Xocalı harayı” ədəbi-bədii kompozisiya göstərilmişdir. Tədbir Şəhidlər Xiyabanını ziyarətlə başa çatmışdır.



**1988-ci il fevralın 27-29-da Sumqayıt şəhərində törədilmiş  
hadisələrdən 16 il keçir**

Fevralın 24-də bu münasibətlə Sumqayıt Dövlət Universitetinin iclas zalında elmi-praktik konfrans keçirilmişdir. Konfransı giriş sözü ilə Sumqayıt Şəhər İcra Hakimiyyətinin başçısı Vaqif Əliyev açmışdır.

Sonra 1 sayılı məktəbin tarix müəllimi Aydın Məmmədovun “Ermənilərin Azərbaycan Respublikası ərazisində başladıkları Qarabağ müharibəsinin tarixi haqqında”, Sumqayıt Dövlət Universitetinin kafedra müdiri Ramazan Məmmədovun “Sumqayıt hadisələri: faktlar, münasibətlər, mülahizələr”, şəhər polis idarə rəisinin müavini, polis polkovniki Hüseynağa Xancanovun “1988-ci il fevral ayının 27-29-da Sumqayıt şəhərində ermənilər tərəfindən törədilən qanlı hadisələr” və Sumqayıt Dövlət Universitetinin filologiya kafedrasının dekanı Aslan Bayramovun “Sumqayıtda törədilmiş hadisələrin davamı olaraq azərbaycanlıların Qərbi Azərbaycandan deportasiyası” mövzusunda məruzələri dinlənilmişdir. Konfrans iştirakçıları “Sumqayıtın əks-sədasi” sənədli filmindən fraqmentlərə baxmışlar. Sumqayıt Şəhər İcra Hakimiyyətinin başçısı Vaqif Əliyev konfransda yekun sözü ilə çıxış etmişdir.

**“Sumqayıt” 28 fevral 2004**

## **Erməni təxribatı və yaxud Sumqayıt hadisələri haqqında bəzi fikir və mülahizələr**

### **Əziz və doğma olan şəhər**

Mən Bakıda anadan olsam da, Sumqayıtda böyümüş və tərbiyə almışam. Bu şəhər mənim üçün çox əziz və doğmadır. Onun ünvanına deyilən hər hansı bir xoş söz məni sevindirir, böhtan atılanda isə sanki mən təhqir olunuram. Hər hansı bir böhtanın qarşısını almağı, onun əsassız və qərəzli olduğunu sübut etməyi isə bir sumqayıtlı kimi özümə borc bilirəm. 1988-ci il fevralın 28-29-da Sumqayıtda baş verən qanlı hadisələr hələ də ürəyimi ağrıdır. Bu hadisələr haqqında fikir və mülahizələr söyləməzdən əvvəl tarixə kiçik də olsa, ekskurs etsək pis olmazdı.

### **Qorbaçov və onun “yenidənqurması”**

1985-ci ildə SSRİ məkanında Sov.İKP MK-nın baş katibi M.S.Qorbaçov tərəfindən elan olunmuş “yenidənqurma və aşkarlıq” siyasəti elan olunduqdan sonra ölkədə söz azadlığı, fikir plüralizmi və aşkarlıq yüksək tempə inkişaf etməyə başladı. İllərlə qadağan olunmuş əsərlər qəzet və jurnalların səhifələrinə çıxdı. Yenidənqurmada istifadə edən bəzi qüvvələr öz siyasi ambisiyalarını irəli sürdülər, mövcud ictimai-siyasi vəziyyəti gərginləşdirməyə başladılar. Bunlardan biri də milli münaqişə üzərində qurulmuş çirkin bir siyasət idi. M.Qorbaçovun səriştəsizliyindən, tamahkarlığından istifadə edən ermənipərəst qüvvələr onun ətrafında özlərinə səlahiyyətli mövqe tutmağa başladılar və ömürləri boyu arzusunda olduqları Dağlıq Qarabağ problemini ortaya atdılar. 1987-ci ildə Parisdə “Humanite” qəzetində akademik A.Aqanbekyan erməni elitası qarşısında çıxış edərək Dağlıq Qarabağın Azərbaycandan alınıb Ermənistanı verilməsi ideyasını irəli sürdü. Bu haqda çox yazıldığından onun üzərində dayanmaq fikrindən uzağam. Bircə onu qeyd etmək istəyirəm ki, Sov.İKP MK-nın katibi, Siyasi Büronun üzvü, “yenidənqurma”nın “baş memarı” sayılan Aleksandr Yakovlev bu sətirlərin müəllifinə verdiyi müsahibəsində bildirmişdi ki, Aqanbekyan Parisdə öz təşəbbüsü ilə çıxış etməmişdi. Fransaya yola düşməzdən əvvəl o, Qorbaçovun yanında olmuş və ondan dəstək almışdı.

Aqanbekyan və onun havadarı Qorbaçov bu addımı əvvəllər də ata bilirdilər. Lakin Azərbaycan xalqının ümummilli lideri Heydər Əliyev yüksək hakimiyyət eşalonunda rəhbər vəzifə tutduğundan Dağlıq Qarabağ məsələsini gündəmə gətirə bilmirdilər. Çünki onların hər hansı bir aksiyası Heydər Əliyevin zəkası və dəmir iradəsi qarşısında aciz idi. Məhz buna görə də ilk növbədə onu Siyasi Bürodan və tutduğu vəzifədən uzaqladırlar.

### **Qiymətli hədiyyələr, o cümlədən brilyant qolbağ**

“Humanite” qəzetində məqalə çap olunandan bir ay sonra – 1987-ci ilin dekabrında Qorbaçov Amerikaya səfər etdi. Kaliforniyada o erməni icması ilə görüşdü. Həmin vaxt erməni diasporu Dağlıq Qarabağ məsələsinin ermənilərin xeyrinə həll olunmasını ondan xahiş etdilər. Multimillioner Soqomonyan erməni diasporu adından Qorboçova və onun xanımı Raisa Maksimovnaya qiymətli hədiyyələr verdi. Bu Ayvazovskinin rəsm əsəri, orta əsrlər rus pravoslav kilsəsinin əlyazmaları və brilyantlarla işlənmiş qolbaq idi. Bu hədiyyələrin ikisi Moskvada muzeyə təhvil verildi, brilyant isə Qorbaçov ailəsinin əziz hədiyyəsi kimi qəbul olundu.

Sumqayıt şəhər Səməd Vurğun adına  
MƏRKƏZİ KİTABXANA

---

### **Təbliğat mexanizminin qızıqdırıcı xarakter daşması**

İndi gəlin hadisələrin xronologiyasına diqqət yetirək. Aqanbekyanın bədnam çıxışından sonra Dağlıq Qarabağ vilayət sovetinin erməni deputatları sessiya keçirib Dağlıq Qarabağın Azərbaycandan alınıb Ermənistanla verilməsi haqqında qərar çıxartdılar. Əfsuslar olsun ki, SSRİ hökumətinin rəhbərləri buna göz yumdular. Sov. İKP MK-nın katiblərindən Razumovski Bakıya, Dolgix Yerevana, Demişev isə Xankəndinə ezam olundular. Məqsəd yerli əhalinin rəyini öyrənmək idi. İctimai rəy isə birmənalı idi. Azərbaycan xalqı öz etirazını bildirərək geniş kütləvi aksiyalara başladı.

Yenidənqurmada istifadə edən ermənilər və onların xaricdəki havadarları Dağlıq Qarabağ problemini öz xeyirlərinə həll etmək üçün geniş təbliğat kompaniyasına başladılar. 1988-ci il fevralın 25-də Ermənistan milli televiziyası ilə erməni Qriqoryan kilsəsinin katalikosu Vazgenin çıxışından bəzi məqamları misal gətirmək pis olmazdı. “Dağlıq Qarabağın Ermənistanla birləşdirilməsini mən tamamilə qanuni, Konstitusiyaya uyğun və təbii hesab edirəm. Bu günlər mən bizim xaricdəki kilsə təşkilatlarından çoxlu məktub alıram, onlar mənə zəng vururlar ki, Sovet hökumətinə müraciət edim və xahiş edirəm ki, Dağlıq Qarabağ Muxtar Vilayəti Xalq Deputatları Sovetinin qərarına əsasən ədalətlə həll etsin. Mən bu bəyanatları da işə qoşmuşam və bizim hörmətli Mixail Qorbaçova teleqram vurub xahiş etmişəm ki, bunun DQMV erməni əhalisinin xeyrinə həll olunmasına kömək etsin. Mən sizi əmin edirəm ki, DQMV məsələsi Moskvada, SSRİ-də millətlərin öz müqəddəratını təyin etmək hüququna əsasən həll olunacaqdır.

Belə məkrli çıxışlar az deyildi. Erməni millətçisi, şovinst Silva Kaputikyan isə fevralın 26-da Ermənistanın milli televiziyası ilə çıxış edərək demişdir: “Qarabağ tarixən ermənilərin olub. Bizim əsas məqsədimiz hər iki torpağı birləşdirmək deyil, əsas məqsəd tarixən bizə vurulan yaranı sağaltmaqdır. Tarixi ədalətsizlik bərpa olunmalıdır”.

Erməni ideoloqları Dağlıq Qarabağla bağlı müxtəlif uydurmaları qəzet səhifələrinə çıxarırdılar. Millətçilər Sumqayıtla bağlı geniş təbliğat mexanizmini işləyib hazırlamışdılar. Kütləvi informasiya vasitələri demək olar ki, onlara xidmət edirdi. Ermənipərəst Nuykin, Borovik, Arbatov, Staravoytova onların canlı rüporları idi. SSRİ xalqlarının qurultaylarından, yüksək məclislərindən və tribunallarından çıxış edərək azərbaycanlıları vəhşi obrazda qələmə verməyə çalışırdılar. Sözsüz ki, bütün bunlar pulsuz həll olunmurdu.

### **“Krunk”un Sumqayıtda fəaliyyəti**

Dağlıq Qarabağda fəaliyyət göstərən “Krunk”un əsas çağırışlarından biri Böyük Ermənistan uğrunda əsil vətənpərvər olmaq idi. Hər bir erməni yerindən, məkanından, irsindən, dinindən asılı olmayaraq öz vətənpərvərliyini işdə, əməldə sübut etməli idi. Etiraf etmək lazımdır ki, onlar çox vaxt buna nail ola bilirdilər.

Sumqayıtın iri müəssisələrində “Krunk”un filialları yaradılmışdı. Üzvlük haqları vaxtılı-vaxtında ödənilirdi. Ermənilər Sumqayıtda gəlirli sahələrdə çalışırdılar. Cavan erməni oğlan və qızların bizim hörmətli müəssisə və təşkilat rəhbərləri ilə ünsiyyətdə olmaları sözsüz ki, onlar üçün lazımi informasiyanı almaq ehtimalını artırırdı. Onların çoxusu demək olar ki, “Krunk”a xidmət edirdi.

Bu faktları sonralar SSRİ Baş Prokurorluğunun istintaq qrupunun müstəntiqi, Qriqori Kotenko da təsdiqlədi. O söhbət əsnasında bu sətirlərin müəllifinə demişdi: “Sumqayıt hadisələrindən əvvəl Qarabağ

### Sumqayıt şəhər Səməd Vurğun adına MƏRKƏZİ KİTABXANA

---

problemi ilə əlaqədar olaraq müəssisə və təşkilatlarda yerli əhalinin reaksiyası haqqında günəşiri Qarabağa, ordan da Yerevana informasiyalar ötürülürdü. Bu informasiyanı kim verirdi? Azərbaycanlılar? Yox! Ruslar? Bu, onların nəyinə lazım idi? Əlbəttə ki, ermənilər, daha dəqiq desək, erməni qızları. Onların isə başında Stella adında bir qadın dururdu. Bütün informasiyalar ona verilir, o da öz növbəsində rabitə şöbəsində çalışan erməni rabitəçilərinin əli ilə informasiyaları Stepanakertə və Yerevana ötürürdü. Belə bir xidmət üçün Stellaya külli miqdarda qonorar ayırırdılar. O, ona ayrılan vəsaiti qızlar arasında bölüşdürürdü. Komendant saati olandan sonra Sumqayıtdan Stellanı hərbiçilər çıxartdılar və naməlum istiqamətdə yoxa çıxdı. Əvvəllər onun izinə düşmək istədik, lakin işin çoxluğundan Stella yadımızdan çıxdı. Onu da qeyd eləyim ki, Stella təkcə informasiya toplamaqla məşğul deyildi. Onun Sumqayıtda bir neçə yerdə fahişəxanası da var idi. 15-25 yaşlı erməni qızları hər axşam müştəriləri orada qəbul edirdilər. Qızlardan birini, Nairini dindirmişdik. Onun dediklərinə görə, onlar Stelladan qorxurdular. Çünki onları hədələyir, milislə qorxudurdu. Belə çirkin işlərlə məşğul olan bu qadına gözün üstə qaşın var deyən yox idi. Sumqayıtda bunu bir çoxları bilirdi, lakin susmağı üstün tuturdular. Həm də, deyilənə görə, şəhərdə Stellanın bəzi məmurlar arasında hörməti var idi. Belə ki, o, hər hansı müəssisəyə gedirdisə, onu səmimi qəbul edirdilər. Bir sözlə, həmin cavan oğlan və qızlar Sumqayıtdan kifayət qədər informasiyanı Stepanakertə ötürə bilirdilər. Ortaya problem çıxan kimi tezliklə həll olunurdu. Əgər Sumqayıt Şəhər Partiya Komitəsinin birinci katibinin sürücüsü, şəhər prokurorunun katibəsi erməni millətindən idisə, bu haqda əlavə izahata ehtiyac yoxdur”.

### **Ermənilər pullarını kassadan niyə çıxarırdılar?**

Çox maraqlıdır. Ermənilər Sumqayıtda baş verənləri genosid adlandırırlar. Qəribə fikirdir. Burada belə bir sual ortaya çıxır. Görəsən, Sumqayıt hadisələrinə bir ay qalmış ermənilər nə üçün kassalardan pullarını kütləvi surətdə çıxarmağa başladılar? Deməli, Sumqayıtda qan tökülməsi planı haqda çoxları bilirlərmiş. Maraq üçün həmin kassalardan çıxarılan pulların sahiblərinin familiyalarını təqdim edirik. N.Ağacanyan-16765 rub., S.Gevorkyan-11244 rub., K.Martirosyan-8730 rub., Z.Melkumyan-13580 rub., R.Mikaelyan-7610 rub., V.Avanesov-13760 rub., A.Poqosyan-9360 rub., A.Tanyan-5619 rub., Y.Yaxşiryan-8795 rub., R.Sarkisyan-8880 rub., L.Babayan-17890 rub. və s. (həmin vaxt bir rublun məzənnəsi bir Amerika dollarından artıq idi). Erməni millətçiləri, xaricdə yaşayan lobbilər, Qriqoryan kilsəsi bütün siyasi və ideoloji vasitələrdən istifadə etdilər, lakin azərbaycanlıların əzmini və iradəsini qıra bilmədilər. Bunu görən ermənilər və onların xaricdə yaşayan havadarları daha məkrli və iyrənc üsullara əl atdılar. Fevralın 28-29-da Sumqayıtda qan tökdülər. Nəticədə 32 nəfər öldürüldü. Onlardan 26-sı erməni, 6-sı azərbaycanlı idi. Qanlı aksiya törədildəndən sonra martın 1-dən Sumqayıtda komendant saati elan olundu. SSRİ-nin Dövlət Təhlükəsizlik Komitəsinin, Daxili İşlər Nazirliyinin, Prokurorluğun istintaq qrupu Sumqayıtda fəaliyyətə başladı. İlk gündən hiss olundu ki, istintaq birtərəfli aparılır. Heç nədə günahı olmayan insanlar polis idarəsinə aparılır, onlara işgəncə verilir, istədikləri izahatı almağa çalışırdılar. Xarici mətbuat isə bar-bar bağırmağa başladı. Sumqayıtda guya ermənilərə qarşı genosid törədilmişdi. Martın əvvəllərində erməni

kinooperatoru Qabrielyan tərəfindən lentə alınmış kütləvi iğtişaşlar ustalıqla montaj edilib Qərb dövlətlərində göstərməyə başlandı. Filmdə dəhşətli səhnələr lentə alınmışdı. Guya Sumqayıtda ermənilər balta ilə öldürülür, erməni qadınların bətnində olan uşaqların başı ilə futbol oynanılır, ətlərini kəsib kabab edirlət və s. Erməni xislətinə xas mənfur bir montaj. Düzünü deyək ki, həmin vaxtlar Qərb ölkələrində bu film öz “effektini” verdi. Erməni millətçiləri bütün dünyaya sübut etmək istəyirdilər ki, azərbaycanlılar başkəsən, quldur və vəhşidirlər, onlarla bir yerdə dinc yaşamaq qeyri-mümkündür.

## Sumqayıt şəhər Səməd Vurğun adına MƏRKƏZİ KİTABXANA

---

Sumqayıtda 26 nəfər erməninin öldürülməsini ermənilər şişirdərək 400-500-ə catdırırdılar. Həqiqətdə isə bu belə deyildi. Bunu istintaq materialları və rəsmi orqanlar təsdiq edir. SSRİ Ali Sovetinin orqanı olan “İzvestiya” qəzetinin 1988-ci il 30 mart sayında “Sumqayıt: istintaqa şayiələr mane olur?” məqaləsində SSRİ Baş Prokurorluğunun mühüm işlər üzrə müstəntiqi, Sumqayıt hadisələri ilə bağlı istintaq qrupunun rəhbəri V.Qalkinə belə bir sual vermişdi: “Ən əvvəl istintaqa nə mane olur?” Lakin cavab isə belə idi: “Ən əvvəl şayiələr mane olur. İstintaq tərəfindən qəti müəyyən olunmuşdur ki, Sumqayıtda qanun pozuntuları zamanı bir uşaq belə həlak olmamışdır. Həlak olanlar isə nə 400, nə 500-dür, cəmi 32 nəfərdir”.

### **Qriqoryana niyə 12 il iş kəsildi?**

Fevralın 28-29-da Sumqayıtda qan töküldü. Niyə və nə üçün? Bu sualın qarşısında hamı aciz idi. Doğma şəhərimizə vurulan ləkəni üzərimizdən götürmək üçün isə ciddi və ardıcıl iş tələb olunurdu. Mən dostum, tanınmış kinorejissor Davud İmanovla birgə (dünyasını vaxtsız dəyişdi. Allah ona rəhmət eləsin) Sumqayıt hadisələri haqqında sənədli kinofilm çəkmək qərarına gəldik. Bu haqda ilk növbədə şəhər rəhbərliyinə bildirdik. Onlar tərəfindən isə filmin çəkilməsinə qəti etiraz edildi. Bu, bizi heç ruhdan salmadı. Əksinə, nəyin bahasına olursa-olsun, filmi çəkmək istəyimizi artırdı. Biz “Azərbaycanfilm” və Azərbaycan Dövlət televiziyaşının rəhbərinə müraciət etdik (söhbət 1990-cı ildən gedir-müəllif). Onlar da bizə kömək etməkdən imtina etdilər. Lakin biz inadımızdan əl çəkmədik. Kirayə videokamera götürüb Rusiyanın şəhərlərinə yollandıq. Lentə aldığımız ilk “qəhrəman” Eduard Qriqoryan oldu. O, Sumqayıt hadisələrində 5 nəfər erməni öldürmüş, 8 erməni qızını zorlamışdı. Həmin vaxtlar bizim hüquq-mühafizə orqanları onun xeyrinə çox “canfəşanlıq” etdilər. Bir nəfərin ölümündə guya əli olan Əhməd Əhmədova isə cəmi 12 il iş kəsildi. Bu azərbaycanlıların ciddi etirazına səbəb olsa da, buna əhəmiyyət verən olmadı. Belə ki, Moskvadan gələn hüquq-mühafizə işçiləri ermənilərin təzyiqi altında istənilən hökmü çıxarırdılar. Onlar Qriqoryanı müdafiə etmək üçün böyük bir kompaniyaya başladılar və onun Azərbaycandan alınıb Rusiyaya köçürülməsinə nail oldular. Qriqoryan Budyonovsk şəhərinə islah-əmək kaloniyasında yatırdı. Onu lentə çəkmək üçün ora getdik. Təəssüflər olsun ki, o vaxt Sumqayıt avtokombinatı bizə maşın ayırmaqdan imtina etdi. Biz nəqliyyat nazirinə məktubla müraciət etdik. Məktubumuza rədd cavabı verildi. Həmin vaxt Sumqayıt şəhər icraiyyə komitəsinin sədri Rasim Eminbəyli idi. O bizim planlarımızla tanış olandan sonra avtokombinatın direktorunu yanına çağırıb bizə maşın ayrılmasını əmr etdi. Təhlükəsizliyimizi təmin etmək üçün polis işçilərinin bizə qoşulması təklif olundu. Təəssüflər olsun ki, Daxili İşlər Nazirliyi bizə kömək etmədi. Belə hallara çəkiliş boyu rast gəlirdik.

Budyonovskda Qriqoryanı çəkmək çox müşkül oldu. Belə ki, Stavropol vilayətində yaşayan ermənilər onu təlimatlandırmışdılar.

Əliboş geri qayıtmaq istəmirdik. Kalonun rəisinə lazımcına hörmət etdik. O da Qriqoryanı yanına çağırıb dedi: “Əgər çəkilişə imkan verməsən, sənin həyat yoldaşın Ritanı bir daha sənin yanına buraxmayacağıq”. Rita ayda iki dəfə Qriqoryanın yanında gecələyirdi. O çox fikirləşdikdən sonra razılıq

verdi. Onu da qeyd edim ki, biz ona ORT şirkətindən gəldiyimizi bildirmişdik. Azərbaycandan gəldiyimizi bilsə idi, şübhəsiz razılıq verməzdi.

Kimdir bu cani? Qriqoryan Eduard Robertoviç, 1959-cu ildə Sumqayıtda anadan olmuşdu. Üç dəfə, 1976-cı ildə, 1981-ci ildə və 1983-cü ildə xuliqanlıq üstündə mühakimə olunmuşdu. Qriqoryan erməni millətçilərinin əlində bir alət idi. Qriqoryan ona tapşırılan işin öhdəsindən bacarıqla gəldi. Bir neçə gün ərzində ətrafına yetkin olmayan gəncləri toplaya bildi. Onlara pul payladı, narkotik maddələr verdi. Görəsən

Sumqayıt şəhər Səməd Vurğun adına  
MƏRKƏZİ KİTABXANA

---

heç bir yerdə işləməyən, tüfeyli həyat sürən “Paşa” ləqəbli Qriqoryanda bu qədər pul və narkotik haradan idi? Sözsüz ki, onu erməni millətçiləri təmin edirdi. “Paşa” bu siyasi aksiyada öz rolunu axıracan oynaya bilmədi. Belə ki, qan töküləndən sonra aradan çıxmalı idi, bununla da izi itirməli, ermənilərin bu işdə əli olmadığı sübut olunmalı idi. Əfsuslar olsun ki, ələ keçdi. Görünür haradasa səhvə yol vermişdi.

Qabaqcadan planlaşdırılmış aksiyada Qriqoryan icraçı idi. SSRİ Baş Prokurorluğunun İstintaq qrupunun əməkdaşı V.Soroçixin mənimlə söhbətində bildirmişdi ki, hadisələrdən əvvəl Yerevandan Sumqayıta Edikin yanına emissarlar gəlmişdilər.

İğtişaslarda iştirak etmiş müttəhim N.Səfərov isə bildirdi ki, Qriqoryan fevralın 26-da uşaqları bir yerdə toplayıb bizə pul payladı, narkotik verdi, əlində olan siyahını bizə göstərdi. Orada kimlərin evinə hücum olunacağı göstərilirdi. Səhəri si senaridə nəzərdə tutulduğu kimi bir qanlı aksiya baş verdi. Qriqoryandakı siyahıda “Krunk” a maddi köməklik göstərməyənlərin familiyaları və ev ünvanları göstərilmişdi.

### **Marşal Yazov nə dedi?**

Sumqayıtda komendant saati niyə məhz mart ayının 1-i elan olundu? Niyə fevral ayının 26-da və yaxud 27-də tətbiq olunmadı? Axı hərbi qoşunlar fevral ayının 26-da Sumqayıtda hazır vəziyyətə gətirilmişdi. Niyə onlar iğtişasların qarşısını almadılar? SSRİ müdafiə naziri D.Yazovla müsahibədə ona deyiləndə ki, “Qorbaçov SSRİ Ali Sovetinin sessiyasında demişdi ki, guya qoşunlar Sumqayıta bir saat gecikmişdilər, bu doğrudurmu?”. Marşal Yazov dedi ki, “bu ağ yalandır. Yadınızda saxlayın, sovet qoşunu heç bir vaxt heç yana gecikməyib”. Bəs nə üçün qoşunlar hadisələrə müdaxilə etmədilər?”. Yazov belə cavab verdi: “Mən əsgərəm, Ali Baş Komandanın əmri olmadan komendant saati elan edə bilmərəm”. Baş komandan isə Qorbaçov idi. Deməli, Sumqayıt hadisələrində maraqlı qüvvələr var idi.

Sumqayıt hadisələri Dağlıq Qarabağ probleminə vurulmuş növbəti düyündür. Qarabağ problemi həll olunmayana qədər Sumqayıt hadisələrinin düyününü açmaq mümkün olmayacaq. Qarabağ problemini açmaq isə çox çətin və qəlizdir...

SSRİ Dövlət Təhlükəsizlik Komitəsinin sabiq sədri V.Kryuçkov Moskvadakı müsahibəsində bizə bildirdi ki, “Azərbaycan torpağının 20 faizinin işğal olunması iri dövlətlər arasında Bakı neftinin bölüşdürülməsi ilə bağlıdır. Nə qədər ki, iri dövlətlərin maraqları üst-üstə düşməyib, deməli, Qarabağ problemi də bir o qədər uzanacaq”. Onun sözlərində həqiqət var. Müsahibədən 11 il keçir. Qarabağ problemi isə həll olunmur ki, olunmur. Görəsən, bu problemin açarı kimdədir?

Rusiya Dövlət Dumasının üzvü D.Roqozinlə söhbətimizdə o demişdir ki, Dağlıq Qarabağın açarını Moskvada axtarmaq lazımdır. Keçən ilin ortalarında Azərbaycana səfər etmiş NATO-nun baş katibinin Milli Məclisdəki çıxışı yadıma düşdü. Millət vəkilləri qarşısında o belə demişdi ki, NATO Qarabağ problemi ilə məşğul olmayacaq. Bu Rusiyanın problemidir. Onu Moskva ilə həll edin. Həmin vaxt 11 il

bundan əvvəl Moskva şəhərində bizə müsahibə vermiş Roqozinin sözləri yadıma düşdü. Bəlkə, elə doğrudan da Qarabağın açarı Moskvadadır?

Eyruz Məmmədov

“Azad Azərbaycan” 29 fevral 2004

Sumqayıt şəhər Səməd Vurğun adına  
MƏRKƏZİ KİTABXANA

### **Sumqayıt hadisələri ermənilərin insanlığa qarşı cinayətidir**

1988- ci ilin fevralında Sumqayıt şəhərində baş vermiş və tarixə “Sumqayıt hadisələri ” kimi yazılmış dəhşətli olayları yada salanda Mirzə Cəlilin “Kamança” əsərini xatırlayıram. Yəqin əsərin məzmunu çoxlarının yadındadır: əsas ana xətti ermənilərin törətdikləri vəhşiliklərə, vandalizmə rəğmən, əsir erməninin kamançada yanıqlı çalğısını eşidib qəlbindəki nifrəti, kini yenib, onu azad edən və “bilirəm ki, əlinizə düşsəm məni salamat buraxmazsınız” deyən Qəhrəman yüzbaşının daxili əzabları ilə baş-başa gəlməsindən bəhs edir.

Əslində bu, Qəhrəman yüzbaşı elə ümumiləşdirilmiş azərbaycanlı obrazıdır. Görkəmli ədibimiz demək istəyib ki,- buna çox ustalıqla da nail olub-eyni situasiyada hər bir azərbaycanlı məhz belə hərəkət edə bilərdi. Və mən bu anda yenə Sumqayıt şəhərində baş vermiş o dəhşətli olayları xatırlayaraq fikirləşirəm ki, görəsən, niyə belə olur? Hadisələri ermənilər özləri törətdiyi halda, qaracığı salıb günahsız azərbaycanlıları ittiham edirlər. Bir sözlə, yanan da biz oluruq, yaman da. 1988- ci ilin fevralında biz Sumqayıtda erməniləri ermənilərdən qorumuşduq. Bəli, bu, faktdır. Hara yozursan yoz, faktın bir üzü var. Gec, ya tez üzə çıxır. Bu məqamda nə vaxtsa eşitdiyim bir faktı xatırlamadan və onunla razılaşmadan ötüşə bilmirəm: Sumqayıt hadisələrini ermənilər özləri ona görə yaratdılar ki, zaman-zaman törətdikləri genosidi, damarlarda qanı donduran vəhşiliklərin izini itirsinlər, tarixin ittihamlarından yaxa qurtarsınlar. Bir jurnalist kimi bu suala cavab tapmaq mənim üçün çox maraqlıdır ki, ermənilər niyə məhz Sumqayıtı seçiblər? Həmsöhbətlərimdən də bu suala cavab istədim.

**Vidadi Bağırov**- *Sumqayıt şəhər təhsil şöbəsinin müdiri:*

-Bəri başdan vurğulamaq istəyirəm ki, Sumqayıt çox zəngin elmi-texniki,

intellektual potensiala malik bir şəhər olduğuna görə bu sualın cavabı da çox sadədir. Əslində, ermənilər məhz Sumqayıtı öz vəhşiliklərinə “meydan” seçməkdə dünya ictimaiyyətində belə bir rəy yaratmağa çalışıblar ki, buyurun, baxın, özünü mədəni sayan bir şəhərin sakinləri bu cür edəndə, hələ görün o biriləri necə hərəkət edərlər? Mən açığını deyirəm və həm də çox təəssüflə deyirəm ki, biz həmişə erməni təbliğatının güdazına getmişik, onlar çox ustalıqla öz etdiklərini bizim boynumuza qoya biliblər, necə deyərlər, adımlı sənə qoyum, səni də yana-yana. Ancaq atalar demişkən, haqq nazirlər, üzülməz. Yəni ermənilərin yalanları, iftiraları da gec-tez ifşa olunur. Bu gün dünya yaxşı bilir ki, Sumqayıtda azərbaycanlılar erməniləri qırmayıblar, əksinə, onları cinayətkar ermənilərin əlindən alıblar, xilas ediblər.

-Sumqayıtda bu dəhşətli hadisələr baş verən dövrdə komsomol işindəydim, həmişə gənclərin arasında olduğuma görə qətiyyətlə deyə bilərəm ki, bu cinayətlərdə Sumqayıt gənclərinin, ümumiyyətlə, sumqayıtlıların heç bir iştirakı olmayıb. Qəti əminliklə deyirəm: bu cür dəhşətli cinayətləri ancaq erməni xislətli törədə bilər, bu hadisələrdən sonra ermənilərin törətdiyi yüzlərlə dəhşətli qırğınlar sübut edir ki, bunlar hamısı eyni ssenarinin “məhsulu”, eyni zəncirin həlqələridir.

Sumqayıt şəhər Səməd Vurğun adına  
MƏRKƏZİ KİTABXANA

---

Bu gün – aradan 16 il keçəndən sonra da bu sual aktual olaraq qalıb ki, görəsən, nə vaxtsa Sumqayıt hadisələrinə düzgün qiymət veriləcəkmi, cinayətkarlar layiqli cəzalarını alacaqlarmı? Elə fevralın 24-də bu münasibətlə Sumqayıt Dövlət Universitetində keçirilmiş elmi-praktik konfransın iştirakçıları da bu sualların cavabını axtarırdılar. Şəhər icra hakimiyyətinin başçısı Vaqif Əliyev, 1 sayılı məktəbin tarix müəllimi Aydın Məmmədov, şəhər polis idarəsi rəisinin müavini Hüseynağa Xancanov, SDU-nun filologiya fakültəsinin dekanı Aslan Bayramov və digər natiqlər ermənilərin Sumqayıt şəhərində törətdikləri qanlı hadisələrdən bəhs edərək bildirmişlər ki, bu, təkcə Azərbaycan xalqına, sumqayıt şəhərinə qarşı cinayət deyil, həm də bəşəriyyətə, insanlığa qarşı cinayətdir.

**Səməd Hüseynoğlu**

**“Xalq qazeti” 02 mart 2004**



## **Sumqayıt hadisəsi**

1988-ci fevralın 28-də erməni millətçiləri öz havadarlarının əli ilə Sumqayıtda qan tökdülər və bu qanlı aksiyanın əks-sədası dünyanın bir çox ölkəsindən eşidildi.

Tarix unutkanlığı bağışlamır. Sumqayıt hadisələrinə dönə-dönə qaydılmalı, təhlil edilməli, əsil səbəbkarlar aşkar edilməlidir. Heç olmasa, hadisələr zamanı qətlə yetirilmiş, məhkəmələrdə ölümə günahsız yerə məhkum edilmiş azərbaycanlılar haqqında həqiqət deyilməlidir. “Sumqayıt hadisələri”nin təbliği məqsədilə MKS-də silsilə tədbirlər həyata keçirilmişdir. “Siz onları tanıyırsınız mı?”, “Böyük siyasi oyunun qurbanları”, “Qanlı faciənin salnaməsi”, “Sumqayıt hadisələri mətbuat səhifələrində”, “Zaman və həqiqətlər”, “Məkrli xəyanətin xronikası”, “Qəfildən gələn bəla”, “Üstümüzə atılan böhtan”, “Uydurulmuş fitnəkarlıq”, “Tarixdə qara ləkə”, “Sumqayıt qan yaddaşı” mövzusunda keçirilən söhbət və xülasələr zamanı oxuculara hadisənin yaranma tarixi, kimlər tərəfindən törədildiyi haqqında məlumat verilmişdir.

Mərkəzi kitabxananın məlumat-bibliografiya şöbəsi də bu tədbirlərdən kənar qalmamış, tərtib etdikləri “Sumqayıt danışan tariximizdir” adlı bibliografik göstəriciyə əlavələr edilmişdir. Çox zəngin materialları özündə əks etdirən bu vəsait oxucu kütləsi üçün nəzərdə tutulmuşdur.

**Hüseynova Təranə**

**“Sumqayıt” 10 mart 2004**